

JUL PAA BORNHOLM

JUL PAA BORNHOLM

1964

COLBERGS BOGHANDEL - EDM. ANDERSEN, RØNNE

OMSLAG
EFTER OLIEMALERI AF EINAR HERMAN JENSEN
SOMMERAFTEN MED MÅNESEGL 1937
TILHØRER BORNHOLMS MUSEUM

REDIGERET AF CHR. STUB-JØRGENSEN

COLBERGS EFTF. BOGTRYKKERI
RØNNE

Ny sne, Denabajlana, Østermarie. Frede Kjøller

Julesne på Bornholm

Det hvirvler så velsignet tyst
med fnug i milliarder.
De falder over tag og sti –
og skær af alle arter.
Det drys af sne er som musik
bag drømmes sarte rude.
Her på den lille vej jeg står
har sneen lagt en pude.

Jeg kender bedst – og husker helst
Bornholm med sommergæster,
når juli lægger glans om alt
til solens ild-orkester . . .
Når lyng og løkke – hav og havn
om dagens sang er fælles,
og glædens timer gror så rigt,
at aldrig de skal tælles.

Vel er Bornholm dig dyrebar
til sommer-violiner –
når alting svøber sig i lys
om klipper og ruiner.
Men her står jeg i sneens fald
og vil så gerne takke
for disse tusind blide kys
af sne på hat og frakke.

Det hvirvler tyst og daler tæt,
hvor jeg end blikket vender.
I aften sættes granen frem,
og julens lys man tænder.
Helst stod jeg nu ved Hammershus,
i hvid »dramatisk« ramme . . .
men jeg kan vente værtsligt praj,
at komme med det samme!

Men hvem tør definere sne,
der pryder, hvor den kommer?
Den hører med til årets spil
af vår såvel som sommer.
For sneens blide håndtryk jeg
skal ingenting betale . . .
Nu går jeg ind til julens bord –
og lader sneen dale . . .

Arnold Hending.

TRÆK AF MUSIKLIVET PÅ BORNHOLM i 30'erne

Kapitlet »Musiklivet på Bornholm i dette århundrede« ligger og venter på sin historiker. Mig bekendt foreligger der intet på tryk om et så fyldigt og tillokkende emne, bortset fra spredte bidrag og ganske summariske oversigter. Men i betragtning af det meget, der er foregået af aktiv musikudøvelse, både ved professionelle og amatører, af musikoplevelser og resonnans hos de gennemgående sangglade og musikalsk let »vakte« bornholmere, tør man vel håbe på, at en af øens egne, en af dem som med-levende og med-oplevende har gjort dette tidsrum med, kort sagt, den rette og kaldede, snarest vil give sig i kast med opgaven og sætte den manglende brik på plads i mosaikken. Indtil det sker, kan nogle beskedne bidrag vel have berettigelse og måske påkalde nogen interesse, erindringer fra 30'erne, dengang forfatteren havde sin gerning ved statskolen i Rønne, destineret til latinlærer af lyst og til sanglærer ved et lunefuldt sammentræf af omstændigheder.

Det er vist ikke for dristigt at hævde, at musiklivet på Bornholm i begyndelsen af trediverne befandt sig i et vist dødvande. Det mindede om en afslappelse, et pusterum efter en passeret bølgetop. Kaj Senstius var der jo ikke mere, denne ildsjæl som i de 12 år, han tilbragte på Bornholm, havde udrettet det utrolige, som korleder, orkesterleder, som komponist; endog oratorieopførelser havde han fået sat i værk – Skabelsen, Mozart's Requiem, Messias – ja, givet dem en udførelse, som der endnu stod gny af, og som beviste, at hans energi og vovemod og musik-entusiasme ikke kendte ordet »umuligt«. At ingen tilnærmelsesvis havde kunnet løfte arven efter ham, syntes ikke forunderligt.

Noget amatør-orkester fandtes ikke. Den mand, som ene kunne have ledet et orkester og holde det i gang ved sin autoritet og ypperlige musikalske kvaliteter, fabrikant Hans Hjorth, var dengang ved at rykke sine teltpæle op fra »landet« og trække sig tilbage til »øen« for at søge ensom meditation. Heldigvis blev denne Hans Hjorth's flugt fra verden ikke af lang varighed. Han vendte tilbage til Rønne og gik i en år-række med liv og sjæl op i teater- og musiklivet; amatør-orkestret kom i gang igen, ikke blot for at kaste glans over forestillingerne på teatret, men også for nu og da at give egen symfonikoncert; en Mozart-symfoni (Es-dur) lå jo nok i overkanten af, hvad det kunne magte; til gengæld fremførte det mindre fordringsfulde ting, ouverturer eller divertimenti, med ægte, smittende musikglæde; angående repertoiret behøvede man ikke at gå over åen efter vand: Hans Hjorth's egne orkesterkompositioner var noget langt mere og bedre end »amatørarbejde«, de havde kræsen melodiføring, opfindsomhed og velklang.

Bornholmerkoret levede endnu, men der var blevet stille om det. Da dets dirigent, kantor H. Johansen, kort efter blev forflyttet til København, gik Bornholmerkoret i dvale – hvoraf

det ikke vågnede mere. Da jeg nogle år senere var ved at starte »Rønnekoret«, traf jeg viceskoleinspektør Ole Koefoed, over for hvem jeg nævnte de stadigt i bladene opdukkende notitser om Bornholmerkorets genopvækkelse – det forlød, at kantor Johansen ville komme til Rønne én gang om ugen for at øve med det, og jeg udtrykte lidt nervøsitet i den anledning, da tilgangen af brugbare korsangere jo var begrænset – men da så Bornholmerkorets tidligere mangeårige formand stærkt på mig og sagde med eftertryk: »Der bliver ikke noget Bornholmerkoret igen, uden jeg vil – og jeg vil ikke!«

Men Musikforeningen levede, omend ikke i bedste velgående, så i al fald med ukuelig livsvilje, aldeles ikke til sinds at give op; formanden, den iltre os. Th. Thaarlund, kunne også være sej, når det gjaldt hans livssag og hjerteanliggende, fremmest af alt violinspillet, og takket være den trofaste kreds, der holdt stand omkring ham, blev Musikforeningen ikke blot holdt i live, men kom ind i en smuk opgangsperiode, hvor den gav ca. 4 koncerter om året, oftest med solistoptræden, sjældnere med større arrangementer. Blandt Musikforeningens meget velkomne og hyppigere gæster vil mange stadig minde den blonde France Ellegaard og den nyopdukkede violinist, nu kgl. kapelmusikus Niels Simon Christiansen.

Endelig må man ikke glemme et så væsentligt træk i musiklivet som kammermusikken; der fandtes private strygekvarterer, vist nok ikke blot i Rønne; men herom må jeg, af grunde, jeg straks skal vende tilbage til, udtrykke mig med tilbageholdenhed. Så meget er vist, at der i private hjem blev dyrket kammermusik med den rene og dybe tilfredsstillelse og gensidig ansporing, som er denne musikforms særlige kendetegn, og som byder sine dyrkere musikalsk fordybelse, indlevelse og ligefrem henrykkelse, ganske uafhængigt af eventuelle tilhørere. Men i de år, hvorom her er tale, nåede kammermusikken, så vidt jeg ved, ikke uden for de fire private vægge. Senere blev det anderledes, med frimodighed og vækst, har jeg fået berettet, men det ligger uden for næværende artikels ramme.

Selv havde jeg ved min ankomst til Rønne aldeles ingen ambitioner om at tage aktiv del i musiklivet; foreløbig var der også nok at gøre med at akklimatisere sig – og med at gå på slap line som sanglærer, hvortil min eneste adkomst og begrundelse var klaver- og orgeluddannelse. Bittert savnede jeg enhver færdighed på – eller bare kendskab til – et strygeinstrument, et savn, som aldrig senere blev afhjulpet, og som efterhånden, da jeg også fik lidt med orkesterdirektion at gøre, blev en svær hængning for mig – og en tålmodighedsprøve for de elskelige mennesker, som sad og strøg under min taktstok.

Men tilbage til sangundervisningen. Den stillede store krav til tålmodighed, krævede uafsladelig oplagthed, og vist og sandt var sliddet ofte surt nok. Der var drengene, hvis stemmer tit

var i overgang allerede fra 2-mellem-stadiet, og som knapt nok var syngeklare igen i 2. eller 3. gymnasieklasse; der var hold, på hvis passive indolence eller stiltfærdige surmuleri eller standhaftigt generte tilbageholdenhed alle ildnende forsøg prellede af; intet fyrtøj kunne slå så meget som en gnist af de våde tørv. Heldigvis var der også mange glæder: de ny 1.-mellemklasser med de opladte ansigter og forventningsfulde miner, pigeklasser i 3. og 4. mellem, og i realklassen-1. g, som ikke blot var ivrige og sangglade, men også havde rene englerøster, der lod sig føje som bøjeligt ler, og med hvem der kunne indstudies korværker, ofte til fremførelse ved juleafslutning eller translokation. Gymnasieholdene var de vanskeligste at arbejde med! de var ude over de små klassers umiddelbarhed, de havde endnu større sky for at »give sig hen«, var endnu mere hæmmede af eller befæstede i den spirende voksenalder, der lukker sig om sig selv. Resultatet var, at de næsten ikke var til at drive videre end til en forsigtig nynnensang, læberne lige netop adskilte, så at tonerne – hvor der fremkom sådanne – forsvandt ned i de »syngendes« eget indre, til glæde for ingen og til fortvivlelse for dirigenten. Der var f. eks. morgensangen af Gade's »Elverskud«; efter den indledende strofe for fuldt kor er man nået til »Den kommer fra den favre kyst«, hvor mandsstemmerne skal sætte ind alene, førstetenorerne på det det »høje« e. Vær så god, nu! »Den – –«. Tonen kom bare ikke. Blev simpelthen væk. Og sangen gik i stå, ligegyldigt hvor galt dirigenten fægtede eller teede sig, eller til sidst selv hjalp til og sang af fuldt bryst »Den kommer fra –«. For-gæves. Der stod tenorgruppen og så uudgrundeligt tillukket frem for sig. Værsgo, sidemanden kunne begynde, om han havde lyst, så skulle vi andre nok lige hænge på, men være den første til at hæve sin røst og synge solo og måske blive til grin, nej tak! Der var kun én ting at gøre: sætte sig til flyglet og ledsage sangen med fulde akkorder, så kom der lidt gang i tenorstemmen, mest antydningvist, forstår sig, og hvad, klaveret stod der jo for at bruges. Retfærdigvis må det siges, at det blev bedre efterhånden. Sammensangstimen, hvor hele gymnasiet og nogle mellemklasser var forenet, betød en yderligere anspændelse, et virkeligt opbud af psykisk energi for sanglæreren, men den bragte ikke sjældent resultater, som vist var hørværdige for alle parter. Nicolai's »Wie schön leuchtet der Morgenstern« (Af Højheden oprunden er) i J. S. Bachs pragtfulde udsættelse var en af de første ting, som det lykkedes at gennemføre og give nogen rejsning. Men den fuldt åbne, både bøjelige og fyldige klang, med gane- og hovedresonnans fra vidtåbne munde, den lykkedes det mig aldrig at trylle frem. Nu er á-capellasang i det hele taget en vanskelig sag for 16–18-årige stemmer; derfor gik det også lettest og bedst med klaverledsagede enstemmige sange, »Havet omkring Danmark« eller »Der hvor vi stred og sang« af Carl Nielsen. For ikke at tale om, da vi havde fundet frem til »vor egen tids« musik, hvorved skal forstås 30-reenes dansk-modererede, men absolut muntre og velklingende jazz-sang, som den kommer til orde f. eks. i Benjamin Christensens jazz-oratorier. ved »Ud a' landevej'n, der sku' man gå« fra »Melodien der blev væk« eller »Ud i naturen, det slanker figuren« af Ralf Buch, kunne læreren roligt tage ferie eller hygge sig bag flygelklappen for at markere rytmen; i samme øjeblik, startak-korden var givet, susede sangen af sted i kåde kurver på vel-

smurte kuglelejer, ganske som de dengang nye lyntog. En tilfældig forbigående i Storegade, der pludselig kom ud for det fremfærende vejr af toner fra sangsalens vinduer, ville bestemt ikke få noget indtryk af bremseklodder eller hæmninger.

Den første tilskyndelse til at samle et blandet kor kom til mig fra elskelige fru Rigmor Smith, Musikforeningens stifter (1901) og fortjenstfuld klaverpædagog, kort efter kraftigt understøttet af redaktør Fridlev Skovmand og adjunkt Ivan Stchelnkunoff. Jeg havde virkelig brug for et par kraftige puf i ryggen, fordi betænkeligheder af forskellig art, navnlig angående egne evner, var lige ved at veje tungere end den utvivlsomme lyst til opgaven og en ungdommelig optimisme med hensyn til at skabe et bornholmsk »Palestrinakor«.

Det var faktisk min mening, at mensuralmusikken skulle være korets egentlige område, og at nyere, romantisk musik kun skulle være appetitvækkende ingredienser. Det var naturligvis en temmelig overspændt idé, som jeg hurtigt kom bort fra; både praktiske og ideelle hensyn bød at give hus- og hjertelum for al kormusik, ældre og nyere, klassisk, romantisk og moderne, blot den var god. Men mensuralmusikken fik fra den første dag, og beholdt i årene der gik, sin faste plads i korets arbejde. Ikke blot fordi der deri ligger en sund og streng skoling, som i lige grad kræver det yderste både af sangerne og deres leder, men også fordi korsangen intetsteds som dér udfolder essensen af sit væsen, samspillet mellem den klare, udtryksfulde melodiositet og de enkle, rolige harmonier, den aldrig senere opnåede svævende balance mellem enkeltstemmens selvstændige væren (autonomi) og alle stemmers samvirken til et kunstfærdigt, i sig selv hvilende harmonisk mønster.

I al fald, koret kom i gang, til at begynde med noget stolprende, men allerede efter et par sæsoners forløb i en god, sund rytme. Trods adskillig tilgang og afgang med deraf følgende skiftende bestand i sangerskaren, især i den første vinter, dannede der sig forbavsende hurtigt en fast kerne, en pålidelig stamme, hvad der er livsbetingelsen for ethvert kor. Mødestatistikken var imponerende: i flere år et gennemsnit på omkring 25 fremmødende af et medlemstal på ca. 30; det er resultater, som næppe nås i en by f. eks. af Københavns størrelse, hvor afstandene er store og forhindrende årsager hyppige. Det var en glæde den ene mødeaften efter den anden at træffe de samme, trofaste mennesker, at mærke den oplagthed, den selvfølgelige tillid og det gode kammeratskab, der straks omgav en fra det øjeblik, man trådte ind i sangsalen. Arbejdet blev en lyst, en sport, for alle. Den kedsommelige interpen af understemmer – De ved: 5 sangere eller sangerinder forsamlet omkring klaveret får indhamret en stemme, for det meste en besynderlig, ikke særlig opildnende tonerække, mens de øvrige deltagere i séancen broderer, læser, snakker eller gaber stille og inderligt – som sagt, denne indstudering fik vi hurtigt forlagt til en halv times arbejde inden korprøven, sopranner, alter o. s. v. fordelt i forskellige privathjem under ledelse af hver sin »stemmemand« – det var et vældigt plus for den egentlige kortime, idet alle næsten stadig blev holdt i ånde, og hvor gentagelser, afpudsning og finslibning ikke blev kedsommelig rutine, men en fællesidræt.

Ikke mindst sangerne selv mærkede efterhånden dette arbejde som en udsmeltningsproces, hvori musikværkets eget

rene sølv efterhånden skulle befries for slagger og fremstå med sin blanke overflade. – Der kom også tidligt optræden og koncerter – lidt for tidligt, kan man roligt sige, før koret endnu helt havde fundet sig selv; ikke alle blev succes, fortjente det ej heller. Navnlig korets første egen koncert – de første sæsoner havde det optrådt i Musikforeningen – var nær blevet en fiasko og blev kun reddet af det sidste nummer, J. A. P. Schultz's Serenade at synge i Skoven, for kor og orkester. Den klarede os i sidste øjeblik fra en kuldsejling. Men fra den tid gjorde vi os det til vane, hvor forholdene overhovedet tillod det, aldrig at optræde uden at have brugt et kvarter inden koncertens begyndelse med at »varme op«, klare stemmerne og få selvtilid. Det viste sig at være en god foranstaltning. – –

Da koret havde optrådt første gang – det var ved et arrangement på Hammershus – og vi bagefter var samlet ved kaffebordet, holdt et af medlemmerne, det var den senere formand, N. C. Stangegård, et fornøjeligt lille causeri, der mundede ud i et elskværdigt fremsat, men alvorligt ment krav – utvivlsomt et udtryk for flertallets ønsker – om at vi også skulle dyrke bornholmsk sang. Jeg måtte i mit stille sind indrømme, at kravet både var naturligt og uafviseligt, men ængstedes samtidig en smule for vanskelighederne for mig, den førde, at betræde et ganske ukendt gebet. Men skridtet måtte voves, og det siger sig selv, at var min egen indstilling vaklende og usikker, blev det langt opvejet ved korets hjemmevanthed på den kendte grund og dets synlige og hørlige tilfredsstillelse ved også engang at få lov at synge med sit eget medfødte næb. Dertil kom støtte og erfaren bistand fra fabrikant Hans Hjorth, hvis lille hefte med bornholmske folkeviser blev vort første og fortrinlige grundlag. Og som man kan tænke sig, endte det med, at jeg også selv blev indfanget af den bornholmske

tone med dens ganske fint skelnelige særpræg og dens stemningsrigdom. Vi optog bornholmsk sang i videste forstand af ordet, folkeviser, danseviser, nyere og nyeste frembringelser til bornholmske (eller rigsdanske) tekster af indfødte komponister.

Det blev med årene et ganske rigt repertoire, vi kom til at spænde over, og så fristende det er at regne en mængde titler op, nøder pladshensyn mig til at nøjes med et par typiske eksempler fra hver gruppe: ægte folkeviser som »Jå lå maj på grøna hoj«, »Jå va lidiñ horra«; nyere viser i mere »romantisk« stil som »Driv ud, driv ud, mijn lijla Flok« og »Gamla Toza, læver du ijnu«; adskillige ting af Hans Hjorth, hvorimellem perlerne var »Kardinalen och våren« og »Munken«. Inden mit ophold på øen var slut, fik vi også udmærkede og taknemmelige opgaver fra professor Daniel Andersens pen som »Tulte var en høne«. – Hvis det hændte – og det kunne trods alt ske – at korprøven havde været lidt slidsom, og en vis afmattelse begyndte at brede sig, virkede stikordet »en bornholmsk sang«, en med »sjit og lort og lavsurt« ganske som det berømte knald i Lumbyes Champagnegalop: lyset tændtes i ansigterne og livet i gemytterne, der kom glød i foredraget, og aftenen sluttede i overgiven champagnestemning. Mindet om sådan en stund kalder ansigter frem, venneansigter, og navnene trænger sig på, de vil nævnes, men hvor begynde og hvor slutte? hvordan vælge nogle ud uden at være uretfærdig mod andre? Kun ét navn kan sættes her, uden at nogen gås for nær, frk. Hedvig Jensen, nu fru H. Koefoed, som ved sin stemmes omfang og smidighed indtog en plads for sig selv; ikke så mærkeligt, da hun uddannede sig til sangerinde hos Else Schiødt, og følgelig ikke var amatør som vi andre. Ikke desto mindre deltog hun gennem årene i prøverne som en af de trofasteste, skønt hun havde sit hjem i Aakirkeby,

Rønnekoret –
Finlandsaften
i Rønne Theater
7. februar 1940

og hendes brillante, skolede sopran kastede et ekstra glanslys over korets præstationer, hvorved hun ikke sjældent rev de øvrige sopranoer – eller hele koret – med til at overgå sig selv. Vel at forstå: hun sang netop ikke *solo*, ødelagde aldrig balancen, men indordnede sig med sand musikalitet og kunstnerisk finsans under helhedens tugt. Uden hende var Rønnekoret næppe blevet, hvad det blev. –

Efterhånden som koret var blevet et godt sammensunget ensemble og havde vundet en vis position i øens musikliv, kom der opfordringer mange steder fra om optræden, opfordringer, som vi for det meste glade sagde ja til, og som bragte os i kontakt med musikelskere også i de andre byer. –

Særlig glæde havde vi af at medvirke ved Odd-fellowernes velgørenhedskoncert op mod jul i Rønne kirke. Tilstrømningen var altid stor, undertiden flere, end kirken kunne rumme, og det er min fornemmelse, at koret ved et par af disse lejligheder har ydet sit allerbedste. På kvaliteten af den musik, vi fremførte, ville jeg ikke slå af; trods indstændige opfordringer om at få den populære »Jerusalem, Jerusalem« at høre, blev det aldrig til noget; der var stadig »vanskeligheder« af den ene eller anden art, med at fremskaffe noder, med at finde et brugeligt orgelakkompagnement o. s. v. Således lykkedes det, ved lidt jesuitisk diplomati, at slippe uden om dette stykke »kirkepop« uden at støde velmenende mennesker for hovedet. Opmuntrende var det til gengæld, når noget »nyt«, d. v. s. for det meste noget meget gammelt, eller noget uvant, viste sig at finde sangbund eller ligefrem begejstring, som det var tilfældet med »Den yndigste Rose er funden« i Laubs ædle og nænsomme restaurering, eller hans »Et Barn er født i Betlehem« med dorisk indsats og udgang, eller vægterversene, også i Laubs udsættelse. Ikke at forglemme Prætorius' »Sie ist wert, die liebe Maid«, sunget på en kirkelig dansk tekst af Harald Vilstrup. Et stykke musik af overjordisk dejlighed.

Organist ved Nicolai kirke i Rønne var Birger Brockdorff. Han havde siddet på orgelbænken dér siden 1899, et fint og beskedent menneske, pertentlig, pillen og samvittighedsfuld, men laubianer var han ikke. Jeg havde ikke indtryk af, at den nye kirkesangbevægelse overhovedet var nået frem til hans bevidsthed, i hvert fald var den ikke trængt ned i de musikalske lag af samme, for han var naiv og fuldblods romantiker. Den romantisk-sødladne kirkesang som Laub havde ført kamp imod i næsten 40 år, var for ham det eneste eksisterende. Lad det nu være, hvad det var, så længe det var den tids melodier, han spillede. Men fælt var det at høre ham udstyre »Vor Gud han er så fast en borg« med en masse kromatiske gennemgangstoner; det var som at se et smukt, klassisk ansigt blive oversprøjtet med blækklatter.

Kantor ved kirken var kommunelærer Ebbe Juul Nielsen – tillige formand i Rønnekoret – med hvem jeg havde et nært samarbejde, og hvem jeg kom til at sætte højt som menneske og beundre for hans ualmindelige musikbegavelse. På hans initiativ blev der oprettet et fast kirkekor på 6–7 medlemmer, og det faldt ganske af sig selv, at jeg var ham behjælpelig med at finde passende nodemateriale frem til korets brug, samt at jeg undertiden gav en håndsækning ved indstuderingen. Så hændte det engang, at koret ved en af de kirkelige fester skulle synge en motet eller lignende med orgelakkompagnement. Men hvem skulle akkompagnere? Organist Brockdorff –

som i sin tid havde modtaget det oprettede kirkekor venligt og loyalt, men i øvrigt strengt holdt sig til orgelbænken – erklærede bestemt, at det kunne – eller turde? – han ikke påtage sig. Vel, så måtte jeg gøre det, hvad jeg heller ikke havde noget imod. Der var kun den hage ved det, at motetten skulle synges mellem et orgelefterspil og et forspil til den følgende salme. Problemet havde simplest været løst ved at jeg spillede hele vedkommende del af gudstjenesten, men her sagde organist Brockdorff stop. Det var – hvis jeg husker ret – en højmesse første påskedag, og da ville han selv betjene orglet. Der måtte altså »snydes en anden organist ind« midt i gudstjenestens musikalske forløb.

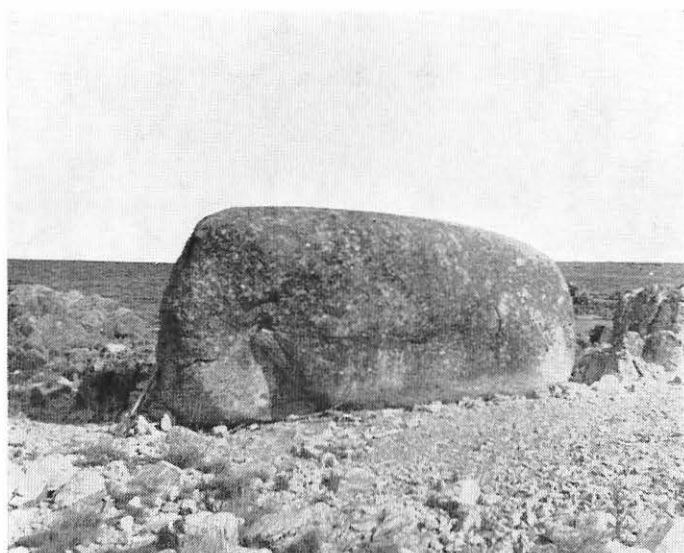
Det var en vanskelighed, men sådanne er som bekendt til for at overvindes. Og så blev det da til, at organist Brockdorff, inden koret skulle falde ind, lod sit efterspil langsomt dø hen, til der kun var én tone tilbage, en enkelt, lang, klagende tone. Imens var jeg klatret op på orgelbænken til venstre for organisten, og idet jeg satte min finger oven i den tangent, som Brockdorff stadig trykkede på, vrikkede vi os begge to forsigtigt af sted på vore haler hen over orgelbænken, han ud til højre og jeg ind til venstre. Hvorpå den ensomme tone foldede sig ud til en akkord, og koret kunne sætte ind. Da motetten så var forbi, gentog den beskrevne scene sig, men i modsat retning. Heldigt, at dette lille sceneskifte foregik – det håbede vi da! – skjult for kirkegængernes øjne. En og anden kunne ellers let have fået sin andagt forstyrret.

Så kom i 1939 krigen og besættelsen, og alt hvad derpå fulgte, lammelse først, dernæst en forsigtig ånden op, livet antog igen tilsyneladende sin normale gang, men – bortset fra herrefolkets støvletramp – var det, som om det levedes halvt skyggeagtigt, på filtsko, og mere end ellers lå under tankerne følelsen af, at »hvad her vi ejer, haves kun på borg«. Også musikken fik dæmper på, hvor kunne det være andet? Den opadgående linje, der havde været i musiklivet, og som måske kunne have ført frem til bestræbelser på at genopvække Senstius' æra, blev i stedet til en tynd, hvilende tråd, et forsøg på, trods alt, at fastholde kontinuiteten indtil en morgen igen gryede over verden. Planer om at gå i gang med helt store opgaver, oratorieopførelser og sligt, som i vage omrids havde tegnet sig for min fantasi, fortonede sig nu i en ubestemt fremtid. Det blev tiden med al-sang på Store Torv i Rønne – aldrig havde jeg drømt om at se den vældige plads fyldt af en syngende menneskeskare – således at musikken, der bærer vore bedste fædrelandssange, hjælp os til at holde ud og føle os forenet, blive os sammenhængen med vor folkelige fortid bevidst, og styrke hinanden i troen som danske på en fremtid for den fri menneskehed. – Kort efter blev jeg selv forflyttet til Jylland, og hvad der senere, både under besættelsen og efter befrielsen, er sket i Bornholms musikliv, dets genopvågnen og nyblomstring, derom må andre berette. For mit eget vedkommende er det vist ikke blot erindringens forskønnende prisme, der har kastet farver over årene 1930 til 1941 og gjort dem til en kæde af lyse minder, som det har været en sand glæde at genopfriske ved nedskrivningen af disse spredte erindringer. Forhåbentlig vil også en og anden af »de gamle« derovre nikke genkendende og mindes frodige og fornøjelige arbejdsår i fru Musica's tjeneste.

Otto Foss.

BORNHOLMS SAGNSTEN

Selvom *Bornholm* geologisk set indtager en særstilling blandt de danske landskaber, er dog de *sagn*, der er overleveret os om klippeøens sten i det store og hele af samme indhold som de sagn, der er knyttet til sten i det øvrige Danmark. Mest udbredt er også på Bornholm sagnene om, at visse store sten er *kastede* til deres pladser af kæmper, trolde og jætter. Da erfaringerne fra hverdagen ikke slog til, tog man tilflugt til det overnaturlige. Det var utænkeligt, at menneskene havde anbragt de tunge sten på deres sted, de måtte være bragt hertil

Æggehønen, syd for Allinge. Foto Frede Kjøller

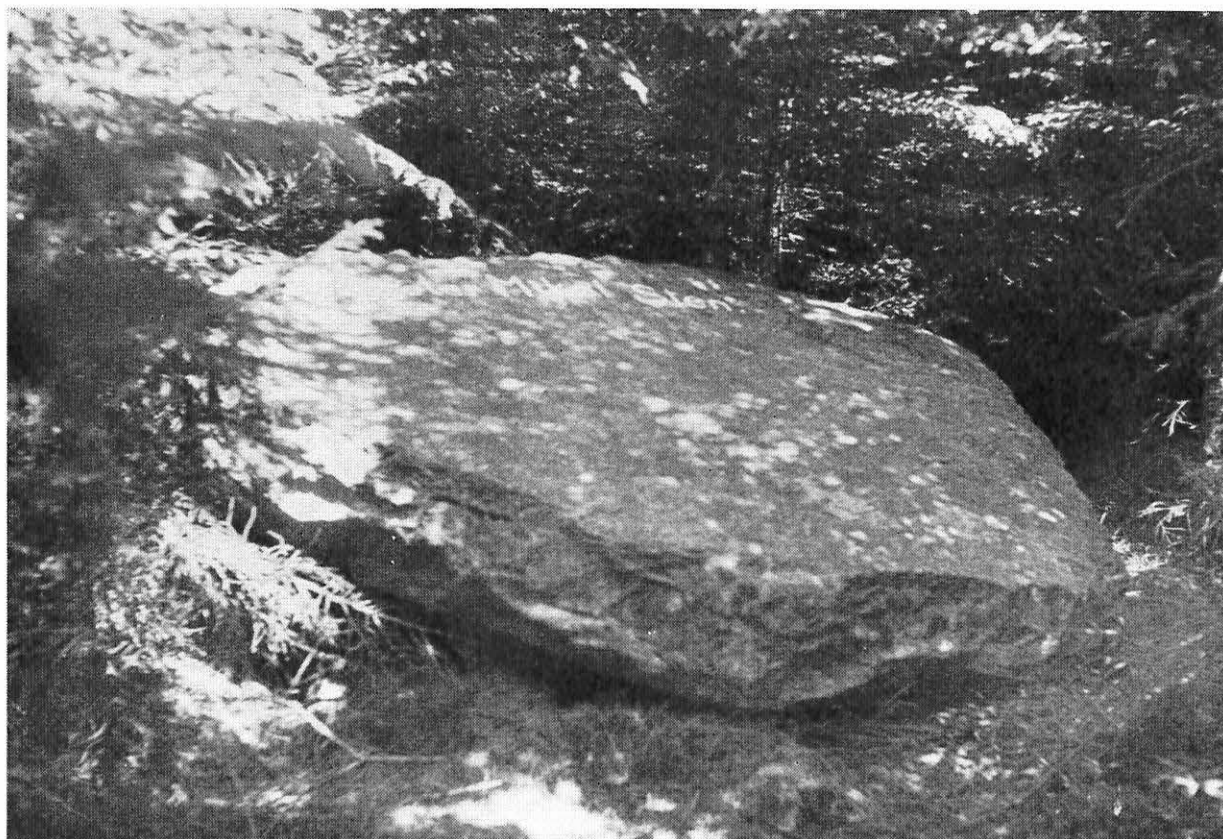

Studene, Sæne. Foto Frede Kjøller

af skikkelser med særlig store kræfter. Det er da sådan, at stenene har skabt kæmperne. Troen på disse er opstået netop, fordi man behøvede dem til at forklare naturens store ting.

I sagnene fortælles, at flere af Bornholms kampesten er kastede til øen af kæmper, troldkællinger m. fl. fra Skåne eller Christiansø. Således berettes om Jættebold i Rutsker sogn, en klippeblok på kanten af Svartingedalen, at den er kastet af en trolde fra Sverige efter Ruts kirke, eller af en jätte i Skåne efter Klemens kirke, eller »af en skånsk jätte, der ville slå Bornholm væk«. Der er knyttet sagn om kæmpekast til ca. 22 store sten på Bornholm. De findes i sognene Neksø, Knudsker, Vestermarie, Rutsker, Olsker, Østerlars, Østermarie, Ibsker, Bodilsker og Åker. Fra Vestermarie sogn er overlevering om fire kæmpekastede sten, fra Østerlars sogn tre, Ibsker sogn fire og fra Bodilsker sogn tre sten. Det var tiest efter en kirke, stenen blev kastet, men kirken blev ikke ramt. De hedenske kæmper og jætter kunne naturligvis ikke lide de kristne kirker. Disse kirkesagn er, som man vil forstå, yngre end den tid i middelalderen, da kirkerne blev opførte. – Bornholm er for Danmarks vedkommende især *bautastenenes* hjem. Der findes omkring 350 af disse særegne sten, men der har været over 1000. Hvad disse sten har skullet udrette, ved vi ikke; mulig har man derved betegnet en hellig plet eller et tingsted, mulig er en begivenhed blevet mindet, men stenene tier, og uvilkårlig føler vi ærefrygt for, hvad der skjules for os. Der er optegnet sagn fra ni bautasten eller bautastengrupper, således fra sognene Rønne, Knudsker, Gudhjem, Østermarie, Ibsker, Bodilsker og Pedersker. To af bautastenenene, Hellig Kvinde (Østermarie sogn) og Hellig Hågen (Bodilsker sogn) skulle man *hilse på*, når man gik forbi: »Go awtan, Hælli Kvijnja«; »God morgen, Hellig Hågen«. Hilsenen tog sigte på at vinde yndest hos vætten i stenen. Hilseskikken er en variant til skikken at ofre til en stor sten, kendt bl. a. fra Norge og Sverige. En mand, der hilste Hellig Hågen uærbødig, fik uheld på sin rejsefærd. Denne sten skulle hilse for arbejdslykke.

Store stens *beliggenhed* ved en færdselsrute el. lign. kunne give anledning til forskellige *skikke*. Ved Ligstenen i Ibsker sogn blev der ved begravelser, når kisten blev båret fra hjemmet til kirken, gjort holdt, og kisten blev stillet oven på den store, flade sten. Skikken var årsag til stenens navn.. På Hvilestenen i samme sogn (i Årsdalevangen) hvilede fiskerne sig, når de i gammel tid gik ad landet med fisk. På Kejserstolen (Poulsker sogn) benyttede en husmand ved navn Kejser at hvile sig, når han havde været i lyngen efter en trillebør lyng til brændsel. Kjøddasten (Ibsker sogn) var i afvigte århundrede samlingssted for konfirmanderne efter konfirmationen. De var

Pær Mikkels Sten, Åker plantage. Foto Frede Kjøller

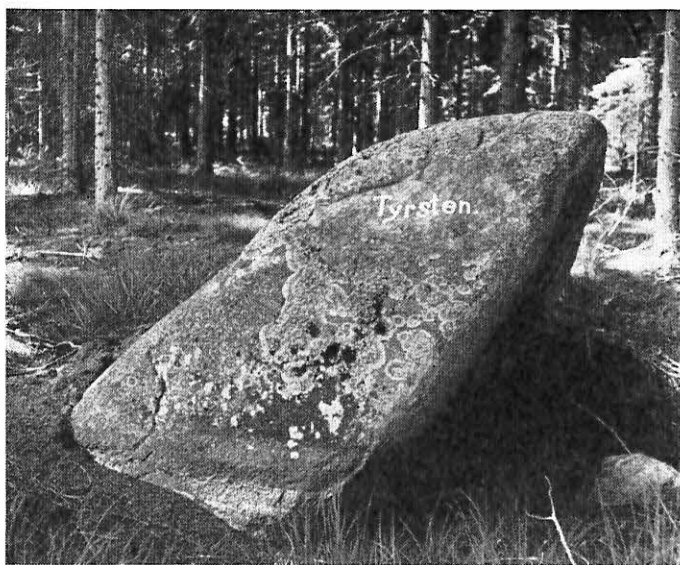
ligesom ikke rigtig konfirmerede ellers. Hellig Hågen blev hvert år sankthansaften *pyntet* med en krans af løv og blomster, og der blev *danset* omkring stenen. Deltagerne her var de folk, som benyttede lyngvejen forbi Hellig Hågen, når de drev kreaturer i lyngen eller skulle op at rive lyng og skære lyngtørv. Arnagerkællingernes Frokoststen ved Springbakkevejen i Almindingen var stedet, hvor konerne fra Arnager på sydkysten plejede at holde hvil og få en bid brød, når de var på vej til bærplukning i Almindingen.

Rokkestenene i Vestermarie og Ibsker sogne tiltrak sig umiddelbart opmærksomheden ved at de kunne rokke. Der var fire sådanne i Vestermarie sogn. De er ophørt at rokke efter 1870. Stenen i Ibsker Højlyng hviler på granitklipperne på en sådan måde, at en enkelt mand kan sætte den i vuggende bevægelse, skønt den vejer henimod 35.000 kg. Sagnet siger, at den er slynget til sin plads af en svensk troldkælling. Den største af rokkestenene i Vestermarie sogn skal være kastet hertil fra Sverige efter Åkirke.

Stene med indhuggede runde *fordybninger* fra oldtiden findes i Neksø Lystskov, Østermarie sogn og Ibsker sogn. Disse »skålsten« har umiddelbart trukket sagn og overtro til sig. Stenen ved Neksø, der benævnes Fandens Kegelbane, har 17 skåle, og der brændte lys ved den en nat om året. Stenen i Østermarie sogn hedder Fenrisstenen. Der er i den, foruden skålfigurerne, nogle lange render, der mentes at være en kæmpehånds fingre. De er antagelig sliberender fra oldtiden, fremkommet ved at skærpe stenvåben. Alterstenen i Ibsker sogn har ligeledes skåle. Her antages at have været et hedensk heligsted. I en sten i Pedersker sogn er en hestehovlignende fordybning, der mentes at være trådt af Bonaveddes hest.

Risestenen i Nylars sogn danner *skel* mellem tre mænds skovlodder i den lille skov »Rise«, hvorefter stenen har navn. Den kæmpekastede sten Jättebold udgør sogneskel mellem Rutsker og Klemensker sogne.

En stor sten kunne være god at *kravle op på*, når man blev forfulgt af en tyr. Beretningen herom er overleveret fra Nylars sogn om Tyrsten sydøst for kirken, om en bautasten ved Langeby umiddelbart uden for Neksø og om Tyrsten (Pedersker sogn) på Magårds grund. Vi kan her have virkelige begivenheder til forudsætning for overleveringen.

Tyrsten, Åker plantage. Foto Frede Kjøller

Sagn af forskellig slags er knyttet til en del af de enlignende store sten. En sten i gaden ud for Latinskolens port i Rønne benævnes Printzenskjöldsstenen, idet man her har stedet, hvor oberst Johan Printzenskjöld blev skudt den 8. december 1658. Senere har folkeoverleveringen fortalt, at den svenske oberst blev begravet under stenen, hvad dog ikke passer. – Høje Sten, der står i en have ved Landemærket i Rønne, var der noget særligt ved, så Th. Teinnæs som dreng altid var lidt beklemmt, når han skulle forbi denne sten. – Stenen Kokkelborg nord for Svaneke var meddelelsen som barn bange for at gå forbi ved aftenstid. – Ved en sten (Nylars sogn) ved den nordre udkørsel fra Sorte Enge sidder en skrædder og syr ved nat-tid. – I fiskerlejet Ypnasted findes en sten: Prædikestolen, et navn givet efter dens form. Det spøjte stærkt hele tiden ved denne sten, så enkelte mennesker var bange for at komme den for nær, selv midt om dagen. – Da en bautasten ved Langedeby uden for Neksø blev taget væk, blev det så rent »troidstanget« på gården der. – En sten for østenden af et dige ved Pæregården (Bodilsker sogn) forklares som en forstenet lus, og ved stenen Den hvide Mær i Poulsker sogn skal have gået en hovedløs hest. Stenen blev bortsprængt i slutningen af forrige århundrede. – Da Pedersker kirke blev bygget, var der »nøgne« (d. v. s. underjordsfolk), der hjalp til med at bære sten. En dag råbte håndværkerne, at nu havde de sten nok. Da bærerne hørte det, gad de ikke slæbe stenene længere, men stillede dem fra sig, hvor de var. Der er her tale om tre bautastene. – Bjælkestenen, et brudstykke af en runesten (Åker sogn), siges at være rejst til minde om en mand, der havde fundet en bjælke ved stranden. Under forsøg på at bære den hjem faldt han død om af overanstrengelse. Eller rejst over en mand, som stjal en

Hellig Kvinde. Foto Frede Kjøller

Hellig Haagen. Foto Frede Kjøller

bjælke, men gik og faldt med den og slog sig ihjel. – Hvide Mettes Sten (Østerlars sogn) skal vistnok have ligget over gengangersken Hvide Mette. Herved var der spøgeri, og når man bankede på Troldestenen i Østermarie sogn, blev der banket inde fra stenen til gengæld. Under en stor sten ved Årsdale (Ibsker sogn) holdt de underjordiske til. Endelig kan det nævnes, at under bautastenen (tre eller fire) på Frennemark (Ibsker sogn) ligger hr. Frenne, hans tjener og hund begravet. Dette sagn er allerede optegnet i en indberetning til Ole Worm 1624.

Meget udbredt på Bornholm er sagnmotivet, at denne eller hin store sten *vender sig*, når den lugter nybagt brød. Da en sten ikke kan lugte, vender den sig aldrig. I nutidsoverleveringen er denne snak sikkert overalt blevet opfattet som en spøg. Om der til forudsætning for »sagnet« er en gammel trosforestilling om offer af nybagt brød til stenens vætte, kan ikke med sikkerhed afgøres.

Beretningen om stenen, der vender sig, er overleveret fra store sten ved Rønne (»Høje Sten« og »Sjælsmyrestenen«), ved Sandvig (»Studene«), en sten, vistnok i Ekkodalen (Vestermarie sogn), Mikkels Sten (Østerlars sogn), Hestesten (Gudhjem sogn), sten syd for Randkløveskår (Østermarie sogn), Kjøddesten (Ibsker sogn), Troldesten (Bodiilsker sogn), sten

250 m fra Pedersker kirke og en sten vistnok i nærheden af Grødby (Åker sogn).

I det foranstående er blevet fremdraget alle de væsentlige sagnmotiver, der kendes i forbindelse med en række store sten på Bornholm. Det er de enlignende kæmpesten, der har trukket sagn og tro til sig. Denne folkeoverlevering giver os et indblik i de tidligere slægters tro, af deres mening om den natur, der omgav dem. Det er en gammel verden, vi her har været inde i, og vi er blevet ført langt tilbage i tiderne, idet måden at betragte naturen og dens ting på, hører til i en meget gammel kultur. De gamle forestillinger er nu forladt i de civiliserede lande, og en ny betragtning af og viden om den natur, menneskene lever i, er blevet fremherskende. Der er, vel betænkt, ikke for den nuværende slægt megen føde for tanken i den gamle sagnoverlevering, men når vi husker, at den, som al anden historie, hører til vor fælles erindring, tør det indrømmes, at det også i dette tilfælde har været berigende at gå ind i og aflægge de gamle dage et besøg.

*

Interesserede i det ovenbehandlede emne kan henvises til min bog: Danmarks kæmpesten (1932), udsendt som nr. 39 i serien Danmarks Folkeminder.

August F. Schmidt.

DEN SIDSTE FURE

Tilegnet frk. Noach i taknemlig erindring om rige timer for et halvt hundrede år siden.

*Aftenklokken lyder, dagen lider,
bonden ser ud over pløjet ager,
medens skyggerne omkring ham glider.
Han har slidt, – men der er ingen klager,
arbejdet er noget, Gud har givet,
det er blevet ét med selve livet.*

*Og han ser de mange dybe furer,
op og ned – og ned og op gik vejen,
stadig måtte han de samme ture,
– men den mark han pløjede var hans egen:
Ingen anden, – her kun han var kaldet,
dette arbejde i hans lod var faldet.*

*Og med kinden glødende af iver,
hjertet bankende af arbejdsglæden,
hører han med vemod klokken melde,
at nu kommer stilheden og freden.
– Men mens bonden hviler, sæden skrider,
giver korn og brød til nye tider.*

Nina Bostrup.

Lektor frøken Ellen Noach, Statsskolens lærer i dansk gennem ca. 40 år, inden hun for 15 år siden trak sig tilbage, fyldte i foråret 80. I den anledning skrev en af hendes elever fra studenterholdet 1914 ovenstående hilsen, bygget over motiver fra frøken Noachs afskedstale, da hun trak sig tilbage fra lærergerningen.

Studerterne fra Rønne Statsskole 1964

Fra venstre til højre, 1. række: Dina Vestergaard Dam (Knudsker), Mogens Herold Nielsen, Jette Lærkesen Holm, Klaus Lund Mogensen, Ina Skovgaard Birkebæk, Bent Jacobsen, Ulla Sjølander Nielsen, Bjørn Klyver-Poulsen, Berit Elleby Engell-Kofoed (Østermarie). 2. række: Niels Lund (Nexø), Erik Alsing (Åkirkeby), Renny Ove Zizi Johansen, Bo Christian Lund Hansen, Kirsten Højlund Pedersen (Nylars), Anders Bentsen (Hasle), Karin Haugaard (Knudsker), Karsten Stoltz Nielsen, Hanne Jørgensen (Østerlars), Flemming Kofoed Hansen, Ebbe Anton Lauridsen (Åker), Jan Christian Munch Hansen (Hasle), Jens Kjær Anker (Hasle). 3. række: Kjeld Bo Larsen (Hasle), Ole Gottberg Kofoed (Nexø), Marianne Larsen (Nexø), Ole Kristian Munk, Elisabeth Selmer (Gudhjem), Hans-Carl Svend Jørgensen, Viveca Sjøberg (Nexø), Kai Kjær Hansen (Nexø), Else-Marie Kofod (Allinge), Asger Søndergaard Nielsen (Rø), Per Holkmann Olsen, Ulrik Koks Andreassen. 4. række: Fannie Munch (Balka), Gerda Olsen, Vivian Søndergaard, Aase Janette Jacobsen (Nylars), Hanne Søndergaard (Knudsker), Bodil Eliassen, Lis Lillian Burmeister (Balka). 5. række: Ellen Marie Falck Tindborg (Åkirkeby), Jette Holst Christensen (Svanke), Henrik Jørgensen (Olsker), Helle Marlene Transø, Lars Christian Bech (Nexø), Inger Lise Nepper-Christensen (Østerlars), Jens Olav Sonne Ravn (Hasle), Benni Solvejg Møller, Hanne Berild Andersson. Hvor intet andet er anført, er hjemstedet Rønne. (Ilsted-Bech foto)

LYSET af AXEL NIEBE

Når jorden ligger øde,
og dagen svinder ind,
kan vemod let betage
et mildt og følsomt sind.

Hen over firmamentet
er solens bane kort.
Og man bli'r trist i sindet,
når lyset blegner bort.

Men dog vil lyset sejre
og ikke mindskes mer.
Thi så er himlens vilje,
og hvad den vil, det sker.

Da kan sig hvermand fryde
i byer og i vang,
når ned fra himlen klinger
sollysets sejrssang.

Nu kimer julens klokker
for staldens kongesøn,
hvis lys bestråler alle,
der søger ham i bøn.

TRÆK FRA KAPERTIDEN 1807-1814

Beretningen om de bevægede krigsår 1807–1814, hvor englænderne overfaldt Danmark, beskød København og tilintetgjorde den danske flåde, er velkendt fra vor danmarkshistorie; men de færreste er vist klar over, i hvor stort omfang den legale private krigsførelse – kaperiet – blev udført, og dog var denne form for krigsførelse i høj grad medvirkende til de store afbræk og tab, vor fjende dengang led.

Om det var det gamle vikingeblood, der endnu på den tid randt i de bornholmske søfolks årer, er ikke godt at vide; men det er interessant at kunne konstatere, at Bornholm på en ganske særlig måde gjorde sig bemærket under denne krig, idet en stor part af de søfolk og redere, der deltog i dette legaliserede sørøveri, netop var bornholmere.

I sidste nummer af *Jul paa Bornholm* omtales kaperskipperen *Caspar H. Wolffsen*, hvis navn er kendt af enhver bornholmer; men adskillige andre fortjener at blive husket for deres dygtighed, og ikke mindst for det mod de udviste under deres togter, hvor det virkelig var med livet som indsats, der blev kæmpet. En af de mænd, der i særdeleshed gjorde sig bemærket, og som aviserne den gang ofte omtalte, var min tipoldefar *Henning Hansen Rønne*. Han var søn af skomager og værtshusholder *Hans Pedersen* og *Giertrud Christiansdatter* og blev født i »Søndre Quarter Wimmelskaftet«, nuværende gadenummer 18, i Rønne, den 14. november 1766 og døde i København den 22. juli 1852. Man kan igennem en del gamle familieoptegnelser og arkivalske kilder følge denne mands oplevelser, fra han som 16-årig kom ud at sejle, igennem hans glansperioder og skuffelser – han satte ikke mindre end tre gange sin formue overstyr – indtil han som 81-årig gik i land og få år efter døde som en velhavende mand.

Efter at have pløjet verdenshavene som skipper for forskellige redere, slog han sig ved krigsudbruddet ned i København, hvor han i årenes løb havde opkøbt nogle ejendomme; men allerede samme efterår, da kaperreglementet og prisedomstolen blev sat, udrustede han sine to første kaperbåde, »Danmark I« med 12 mands besætning og kaptajn *Jens Olsen* fra Allinge som fører, og den åbne båd »Selskabet« med 13 mands besætning og ham selv som fører.

I de følgende krigsår fulgte nu en lang række spændende kapertogter for ham og hans gaster, hvoraf vi i det følgende vil kunne få et lille indblik i de strabadser, datidens kaperfolk måtte gennemgå – ikke altid i lige artige skildringer; men man må jo erindre sig, vi var i krig, og fjenden behandlede os i lige måde.

En af de første priser, de to både i forening indbragte, var den 91 commercelæster store brigantine »Der Junge Carl«, der blev prisedømt af overadmiralitetstretten; ladningen, der bestod af 1675 tdr. gule ærter, 25 sække pommersk uld og 70 pund

kobber, blev solgt ved auktion, og skibet alene indbragte den pæne sum af 8.550 rdl.

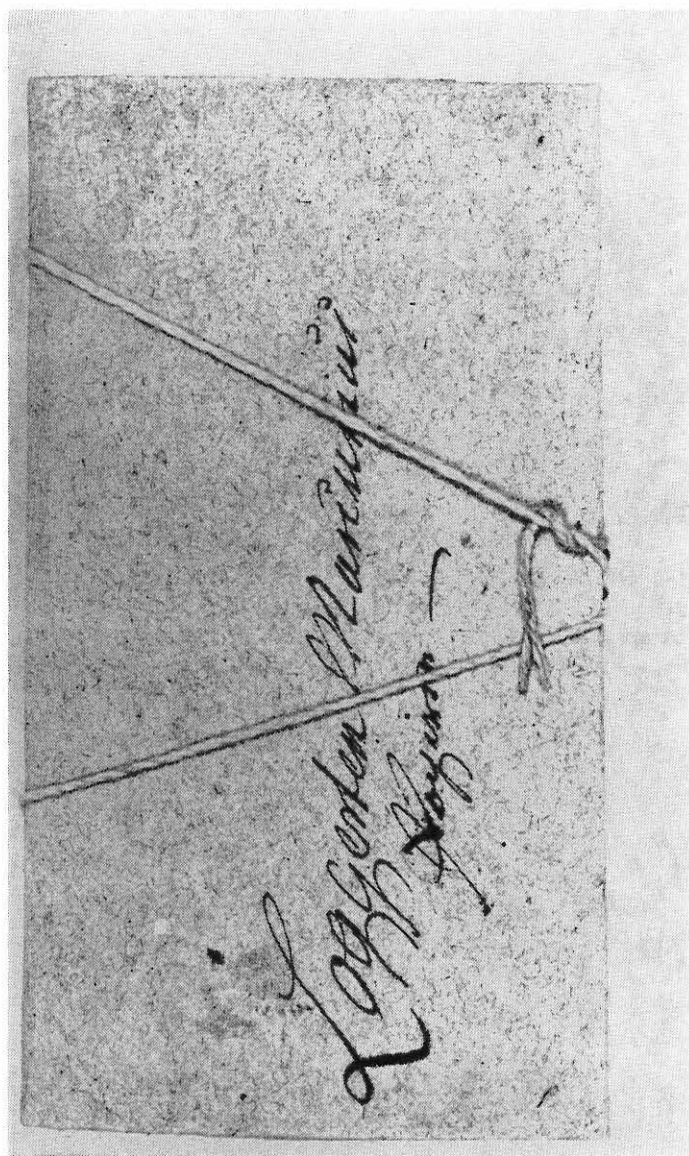
De to skipper havde tidligt om morgenen den 2. december fået føling med dette skib ud for sydspidsen af Amager, og medens »Danmark I« holdt fjenden i skak, forsøgte *Rønne* med sine gaster at entre og bemane skibet på dets styrbord side, hvilket imidlertid voldte stort besvær, da fjenden ikke var til sinds at overgive sig godvilligt, men tværtimod trak deres sabler, hvorved der opstod en drabelig nærkamp.

Der går den overlevering indenfor slægten, at *Rønne* på et af sine kapertogter skulle være blevet alvorligt såret i tindingen af et sabelhug, hvilket medførte, at han senere for at skjule arret altid gik med kalot. Om der er hold i denne overlevering, så taler muligheden for, at det kan være tilføjet ham under denne træfning.

Af andre kendte priser, de to både indbragte, kan nævnes et pommersk sejlskib og den svenske jagt »Hoppet«, der prisedømtes henholdsvis 27. juni og 2. juli 1808. Desuden opbragtes den store brig »Charlotte Wilhelmine« i Østersøen med en lad-

Henning Hansen Rønne. Samtidigt portræt; den frodige paryk er malet til senere. Ifølge traditionen gik han med kalot

Mappen, hvori Henning Rønne gemte Mercurius' skibspapirer

ning bestående af 2270 tdr. vin, 740 sække uld samt oversøiske krydderier; både skib og ladning solgtes ved auktion den 2. september 1808, og prisepengene udbetaltes rederen den 26. septbr.

»Selskabet« blev nu afhændet, idet Rønne allerede den 10. juni 1808 havde udrustet »Danmark 2«, en lugger, der blev armeret med 4 kanoner og 2 små svingbasser; med en besætning på 12 mand var denne båd betydelig bedre udrustet og mere søgående end de foregående, hvilket man også får indtryk af, når man hører om de bedrifter, den udførte.

Den 3. juli lykkedes det »Danmark 2« at udsikere en engelsk skonnert, der i konvoj gennem Øresund var nået ud i Østersøen, og i september måned overrumplede den den svenske nordjagt »Två Systrar« inde under kysten ved Landskrona; nogle af de bedste svømmere sprang i vandet, entrede og bemandede den svenske fragtbåd, der viste sig at have et fortræffeligt inventar og proviantbeholdning foruden en ladning bestående af 300 tdr. stenkul og 300 fade vin. Dens besætning, kaptajn, styrmand og 6 matroser lykkedes det at flygte, hvilket dog ikke blev taget fortrydeligt, det vigtigste var dog skib og ladning. – Den 15. november kapredes atter en svensk fragtbåd, og den 23. i samme måned en engelsk galease på 24 commercelæster ladet med ris, kaffe og sild. Efter at de to sidste priser velbeholdne var bug-

serede til København, gik »Danmark 2« atter til kaps, denne gang i følge med den bornholmske kaper »Jægeren«, ført af kaptajn Peter Jørgensen Hildebrandt fra Rønne; de to både i forening opbragte en engelskmand lastet med 300 tdr. sild, 3000 bastmætter og 50 tdr. stenkul. Allerede få dage efter, den 29. november observeredes atter en engelsk konvoj på vej ned gennem Sundet; det blev besluttet at afskære en svensk chalup, der gik bagest i konvojen, hvilket også lykkedes, men da den var unormalt svært armeret, bl. a. med 4 firepundinge kanoner, en del karabiner og sabler, voldte det stort besvær for de to kaperere at få den overmandet.

Et andet togt med »Danmark 2«, der er værd at omtale, udspandt sig ved nytårstid; et skib, tungtlastet med hvede, var kapret, men under bugseringen havde det taget grunden på Hveen. Som skik og brug var, satte prisemesteren ild til det, inden det måtte forlades, men Hveen-boerne fik hurtigt branden slukket, hvorefter de plyndrede det herreløse skib. Den 29. december vendte kapererne tilbage og besatte det nøgne skrog, der, efter at Hveen-boerne havde lettet det for lasten, nu gik let af grunden, hvorefter det bugseredes til Helsingør. Der ærgrede imidlertid de danske kaperere, at Hveen-boerne sådan havde bestjålet dem for deres bytte, hvorfor de sammen med en anden kaper satte kursen mod Hveen. Vel ankomne blev beboerne hjemsogte og frataget 16 geværer, nogle gamle sabler og en lille kanon; skibets sejl, ror, anker og tovværk samt 10–12 tdr. hvede blev opsporet, og nu tvang man beboerne til at transportere det hele til stranden til de ventende kaperbåde.

Nu skulle man tro, at de danske kaperere havde fået nok, men de havde åbenbart fået blod på tanden, thi den 1. januar gik kursen atter mod Hveen, denne gang i ledtog med en tredie kaper, for at få resten af hvedelasten. Det lykkedes gasterne, 40 i antal, at finde frem til kornet, og man gik derefter i samlet trop til kirken – det var søndag – og bad præsten, der var midt i prædiken, om at gøre denne kort, hvilket også skete. Indskibningen var imidlertid højst besværlig, idet isen lå langt ud i Sundet, og nu havde de svenske ovre i Rå også set, hvad der foregik; de sendte ilbud til Helsingborg, og den frygtede, svært armerede »Gedebukken« stod derefter ud for at komme Hveen-boerne til undsætning. I de næste timer udspandt sig et hektisk slag mellem de raske kaperere og det svenske orlogsskib, og inden danskerne havde reddet sig ud af kampen, havde tipoldefar mistet en af sine bedste mænd, medens hans kommanderende kaptajn var svært såret.

Den 21. marts købte Rønne den åbne båd »Danmark 3« med bornholmeren Hans Petersen som medreder. Kaperbrevet blev udstedt den 7. april, hvorefter den gik til kaps med medrederen som skipper. Båden blev imidlertid året efter slettet af kaperuller, og det ses ikke, den erobrede nogle priser. Efter dette solgt købte Rønne som enereder den 9. maj 1810 luggeren »Danmark 4«, der blev armeret med 2 kanoner, en svingbasse og en besætning på 14 gaster med Jacob Goverts som kaptajn. Af priser skal lige nævnes den største, denne båd erobrede i Østersøen, det var barkskibet »Herold«, et tungtlastet skib på ikke mindre end 164 commercelæsters drægtighed; prisen blev ført til København, hvor overadmiralitetstretten prisedømte skib og ladning, der den 8. januar 1811 solgtes ved auktion, og hvor prisepengene udbetaltes rederen den 12. maj. Lasten bestod af 378 fade Petersborger virginblade og 27.000 pund tobaksstille.

I perioden fra den 2. august 1809 til den 28. marts 1810, da kaperiet var forbudt, bestilte Rønne to nybygninger, luggeren »Mercurius«, bygget på Rønne skibsværft, armeret med to kanoner og med en besætning på 12 gaster med kaptajn Jens Hjorth fra Allinge som fører, og »Gedebukken« (mon navnet ikke skulle være et minde om træfningen i Øresund?), der blev armeret med to kanoner og førtes af den kendte kaperskipper Lars Petersen med tilnavnet »Råber«. Begge både fik udstedt kaperbreve den 16. april 1810.

Den sidste kaperbåd, Rønne anskaffede, var den åbne båd, der fik navnet »Thorvald«, kaperbrevet blev udstedt den 10. april 1811, og sammen med de andre både gjorde den resten af krigen. Som fører af »Thorvald« ansattes bornholmeren Jørgen Carlsen og fra den 31. august 1813 bornholmeren Ole Didrich Nielsen.

En lang række priser blev resultatet af de sidste års kapertogter, hvoraf de vigtigste skal nævnes her: Den 21. september 1810, skonnerten »Europa« på 35 commercelæster af portugisisk bygning, der prisedømtes og solgtes ved auktion den 15. oktober. En galease 16 commercelæster bordedes ved Dragør den 16. april 1811, og kort tid efter briggen »Edward« på 96 commercelæster, der prisedømtes i august måned med sin ladning på 1500

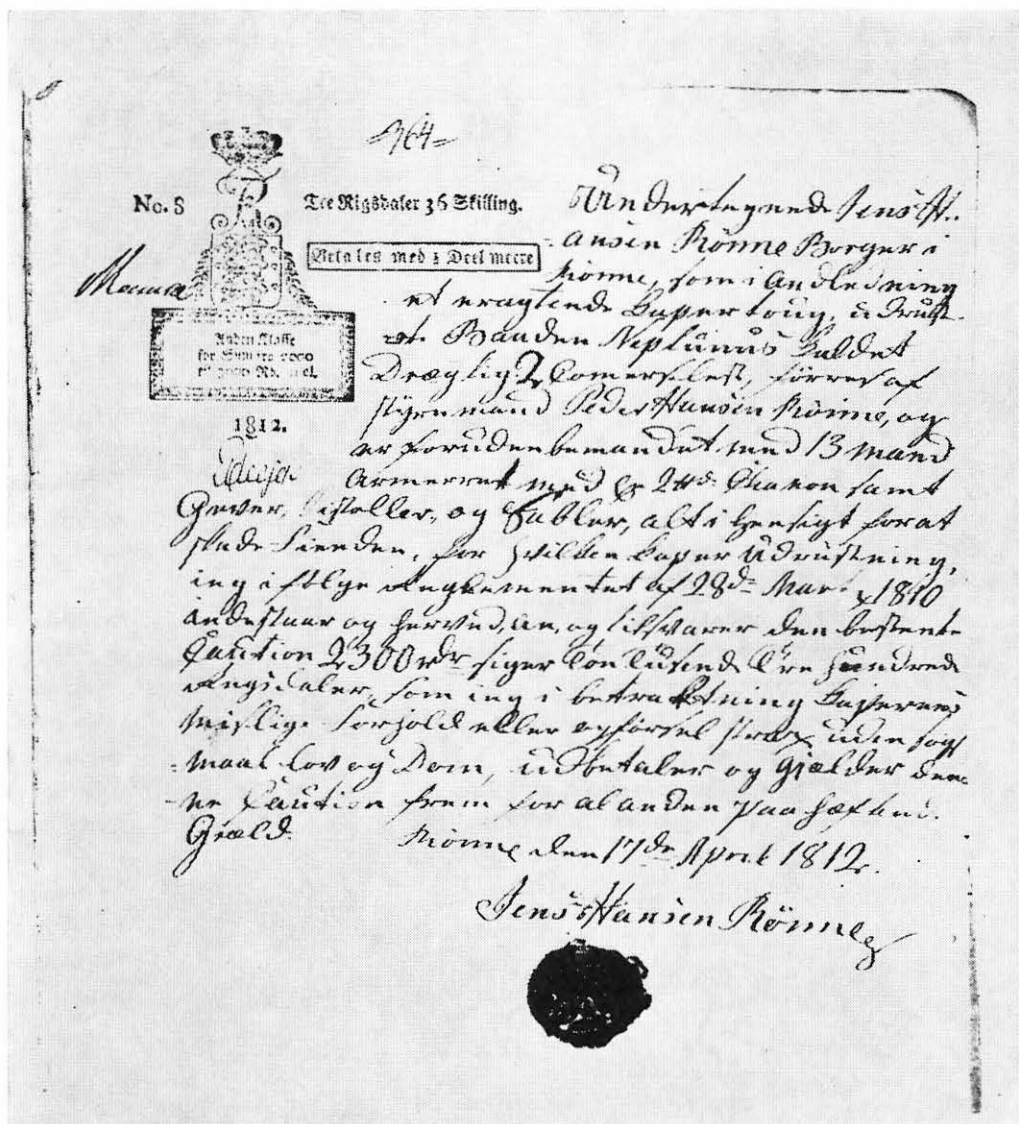
memelske fyrrerbjælker, splitholter m. m. – Smakken »Het Good Begin«, der imidlertid løb på grund for kaperne ved Tisvilde strand, vraget og inventaret solgtes den 16. november 1811, medens den uskadte last, der bestod af 1718 stk. bomuldstøj, 18.000 pund bomuldsgarn, 31 fade lumpen sukker, 15.000 pund kaffe, 700 pund sort kaffe samt nogle sække med sukker, solgtes ved auktion den 11. oktober samme år. »Die Hofnung« på 25 commercelæster, der prisedømtes den 10. december med sin ladning af 1125 sække vestindisk kaffe og 200 stk. camphertræ, og endelig en af krigens bedste priser, som »Mercurius« fik æren af at opbringe, nemlig det store, smukke barkskib »Franklin« på 110 commercelæster med en ladning af 1800 tdr. spansk salt, en på grund af krigen sjælden og værdifuld vare.

Henning Hansen Rønne's mangeårige rederiviksomhed efter krigen med hans op- og nedgangsperioder skal ikke omtales i dette stykke, skønt de år af hans liv var fuldt så interessante som hans kapertid. Derimod skal i korte træk nævnes enkelte data om hans to brødre Christian og Jens Hansen Rønne, der også tog ivrig del i kaperiet.

Christian Hansen Rønne, købmand, skipper og kæmner i Rønne, ejede en gård på Stengades sydlige hjørne af Søndergade, som han drev indtil 1810, da han i stedet overtog en gård

Undertegnede Jens Hansen Rønne Borger i Rønne, som i anledning et eragtende Kapertoug, udrustet Baaden Neptunus kaldet Drægtig 2 Commercelæst, føres af Styrmand Peder Hansen Rønne, og er foruden bemandet med 13 Mand armeret mer en 2 Punds Chanon samt Geværer, Pistoler og Sabler, alt i Hensigt for at skade Fienden, for hvilken Kaperudrustning ieg ifølge Reglementet af 28de Marts 1810 indestaar og foruden og tilsvare den bestemte Caution 2300 Rdl. siger toe tusinde tre hundrede Rigsdaler, som ieg i betragtning Kaperens mislige Forhold eller Opførsel strax uden Søgmaal Lov og Dom, udbetaler og gjælder denne Caution frem for al anden paahæftende Giæld.

Rønne den 17de April 1812
Jens Hansen Rønne

beliggende på hjørnet af Store Torv og Sct. Mortensgade hvor nu Rønne rådhus er beliggende. Det var ham, der den 4. september 1807 kom hjem efter en af sine rejser og kunne fortælle bornholmerne den sørgelige nyhed om Københavns bombardement, og som i øvrigt tilskyndede øens amtmand til at udstede de første kaperbreve.

Jens Hansen Rønne, købmand, skipper, stenværksejer og overformynder i Rønne, var grundlægger af den kendte købmandsgård, Søndergade nr. 21, bedre kendt under sønnesønnens firmanavn A/S Wilhelm Rønne.

De to brødre udrustede bl. a. følgende kaperbåde: »*Hvideørn*« armeret med 1 kanon, 12 mands besætning førtes af kaptajn *H. Ross*, kaperbrev udstedt den 17. maj 1810. »*Holdfast*« armeret med 1 kanon, 10 mands besætning og kaptajn *Hans Isaac Kofod* som fører, kaperbrev udstedt den 28. maj 1810. »*Søbelten 1*« armering ukendt, 12 mands besætning og kaptajn *P. R. Hjorth* som fører; medreder af denne båd var købmand *Andreas Frederik Michelsen*, grundlæggeren af den »*Exstenske*« købmandsgård i Store Torvegade. »*Neptunus 1*« armering 2 kano-

ner, 14 mands besætning og ført af *J. P. Rønnes søn, Peder Hansen Rønne*, kaperbrev udstedt den 2. november 1811. »*Neptunus 2*« armering en 2-punds kanon, 13 mands besætning og også ført af *Peder Hansen Rønne*. Endelig »*Neptunus 3*« armering 1 svingbasse, 13 mands besætning, ført af kaptajn *Jørgen Kofoed*, kaperbrev udstedt den 29. november 1813.

Dette var i korte træk en beretning om enkelte af de mange bornholmere, der var med til at ødelægge og stoppe fjendens sejlads under englandskrigen. At de bornholmske søfolk gjorde deres store indsats kan bedst bevises af den skrivelse, den danske konge *Frederik den Sjette* sendte bornholmerne, og hvori han udtalte sin tak: »for Kongen og Landets troløse Fjender tilføjede Tab og rose de brave Bornholmæres Mod og brændende Attraa ved at hævne Kongens og Fædrelandets Fornærmelser og vise deres Forfædre værdige.«

Helge Stie Jensen.

(For supplerende oplysninger henvises til forfatterens bog: »Kaptajn, Skibsreder og Oldermænd Henning Hansen Rønne.« 1961).

TO DIGTE

AF GRETHE SOLHVERV RASMUSSEN

I HAVN

På kajen bor sejren
fra kutterne
fyldt med fiskeøjne
der stirrer stumt
mod vægtens lodder
mod blanke knive i hurtige stød
mod hænder der hækler med ivrige kroge.
Mærkeflagene blinker i urolige collager
svajer i bambusnik
til fiskernes erfaringsnak
med røde netkinder
udspændt i havluften
fra båd til båd.

BORNHOLM

Granitten bærer os
en skål af urtid
søger ud
gror
dybere
dybt ind.
Over os havets øjne
omkring os havets arme
sandets krystal
blå fisk kysser tangen
bærer os med.

Vi kommer fra stendigerne
fra stenplukkerne
fra slidet
renligt som sten.

DA VI HJEMSTAVNSSTÆVNEDE TIL BORNHOLM

Da jeg i fjor holdt sommerferie på Bornholm, slog den tanke pludselig ned i mig: I denne sommer holder Bornholm og du sølvbryllup! Det var fem og tyvende gang, jeg tilbragte sommeren her. Og selvfølgelig gik mine tanker tilbage i tiden. Jeg genoplevede i erindringen glimt fra disse mange somre, der selvfølgelig ikke var til at huske fra hinanden. Jeg mindedes strålende solskinsdage, lumre døgn, der pludselig brasede sammen i kæmpemæssige tordenvejr, dage, da vi var muret inde af styrtende regn, dage med kold, ja, næsten isnende storm. Men mest sol! Og ganske særligt mindes jeg den sommer, da jeg gæstede Bornholm for første gang.

Selv om sidste år var sølvbryllupsåret, ligger denne sommer mere end 35 år tilbage i tiden. For selv om jeg regner mig blandt de trofaste, har jeg dog svigtet nu og da. Familieforhold, udenlandsrejser og navnlig de urolige år under krigen har holdt mig hjemme.

Men det var i 1928. Og det var nærmest en tilfældighed, der bragte mig til Bornholm. Vi drøftede sommerferieplaner på lærerværelset, en kollega og jeg, og han sagde: Ved du hvad, der holdes hjemstavnskursus på Bornholm i år, der skulle du tage med! Jeg indvendte, at for en lærer i tysk og fransk ville der næppe fremkomme noget af faglig interesse ved sådan et kursus. Men han gav ikke op: Du er helt galt afmarcheret! Man har netop godt af at beskæftige sig med noget, der ligger uden for ens fag. Det, man får at høre ved sådan et kursus, hører med til den almene dannelse, det er så populært, at enhver kan følge med i det, og alligevel er der bund i det. Det er fagfolk, som kender deres stof, selvom de fortæller om det på en begribelig måde. Og så skal man ikke nøjes med at høre, man får alle de interessante ting at se. Og i tilgift får man lov at trave rundt i landskabet, masser af sund motion og naturoplevelser i rigt mål, ikke mindst når det drejer sig om et så dejligt stykke Danmark som Bornholm, hvor du vel ikke engang har været før. Hvilket du rent ud sagt ikke kan være bekendt.

Inden klokken ringede til næste time, var jeg meget stærkt fristet. Og inden næste frikvarter var omme, var jeg overtalt. Det må siges, at sjældent har jeg haft så megen glæde af at falde for en fristelse.

For at komme til sagen springer vi forberedelserne over og går lige til Bornholm. Efter en ikke helt rolig nat i de bekvemme 66-køjer vovede vi os op på dækket og var allerede nær land. Lige da vi passerede bølgebryderen og drejede ind i Rønne havn, fik vi en hilsen fra en lodsåbåd, der var sejlet os i møde, og en stemme fra båden hilste os gennem en råber: Velkommen til Bornholm, hjemstavnstævninger.

Det var stævnets leder, Bornholms stærkt lokalt-interesseret amtmand, Ove Koefoed. At han bar dette efternavn, skønt han slet ikke var bornholmer, synes at have prædestineret ham til embedet. Ordet hjemstavnstævninger slog mig straks som

ejendommeligt. Det lød så nederdrægtig juridisk og mindede tilmed om retsvæsenets mere ubehagelige områder. Men det var uhyre karakteristisk for Ove Koefoed. Han elskede at lege med ordene, at jonglere med ordspil og rim, vel at mærke når han udtrykte sig skriftligt eller talte offentligt. Navnlig når han fik en pen i hånden, var han slet ikke til at styre. Hans jargon var studentikos, eller måske snarere gymnasiastisk, fuld af ordspil og mere eller mindre gode brandere. Ejendommelige prøver på denne stil har han givet i sin beskrivelse af Bornholm i »Turistforeningen Aarborg« fra 1926, og ikke mindst i den mildest talt meget særprægede beretning om stævnet, han gav i stævnebogen.

Helt anderledes var han, når man havde ham på to mands hold og havde saglige affærer at drøfte med ham. Så var han en uhyre ansvarsbevidst og pertentlig jurist. Og som leder af hjemstavnstævnet følte han ansvaret meget tungt og var ofte meget bekymret, hvis der var nogen, der gjorde svinkeærinder, som førte ham uden for de faste ledebånd eller forvoldte brud på den lagte timeplan. Han kunne blive nervøs, når programmet ikke blev overholdt.

Amtmand Ove Koefoed som stævnets »general«

En ganske anden type var hans »næstkommanderende«, den elskelige adjunkt Lind: rolig og afbalanceret, altid parat til at anslå en munter og kammeratlig tone (han demonstrerede således, hvordan man kørte »rawkåna« på klipperne ved Åkirkeby), men tillige med en formidabel og præcis viden om hjemstavnen, en viden, som han altid kunne give udtryk i en klar form. Jeg har hørt, at han var forgudet af sine elever, og jeg vil næsten tro, at hvis jeg havde haft ham som lærer i gymnasiet, havde jeg valgt historie som studiefag.

Jeg gemmer endnu det emblem, som deltagerne fik udleveret, og som samlede stævnets deltagere til en enhed. Det var fabrikant Hans Hjorth, en af den bornholmske hjemstavnskulturs førende mænd, der var mand for denne enkle og fine udførelse af en fremragende idé: På havblå bund, indrammet af et skibstov, et blafrende Dannebrog i form af et bornholmskort med byerne markeret med guldprikker, og som knap på flagstangen den danske kongekrone.

Indkvartering og forplejning var lagt vel til rette. Stævnets faste base var højskolen i Almindingen, hvis forstander, den kendte venstrehistoriker Frode Aagaard og hans hustru, assisteret i køkkenet af et hold højskolepiger, sørgede for, at vi havde det hjemligt. I højskolens foredragssal blev formiddagens og aftenens foredrag holdt, og i haven rejstes de telte, hvor spisningen foregik. Og herfra startede ekskursionerne til de forskellige kanter af øen.

Dette skal ikke være noget referat af foredragene; de findes optrykt i »Bornholmske Samlinger«, hvortil jeg henviser (Bd. XIX, 1928). Lige så lidt vil jeg beskrive udflugterne i detaljer. Min hensigt er kun at give en række spredte indtryk, som de dukker op af erindringens strøm.

Men indtrykkenes mylder begynder allerede den første dag, og det er jo helt naturligt, at de første indtryk indtages mest intenst. Efterhånden sløves modtageligheden en smule, og hukommelsen vælger og vrager. Det første foredrag omhandlede endda et fag, der lå mig så fjernt som geologi, men det var så spændende, at jeg senere har prøvet, så godt jeg kunne, at slippe ud af min vankundighed på dette felt, uden at jeg er blevet naturvidenskabsmand af den grund. Det var professor Grönwall fra Lund, der på svensk gav os en forståelig oversigt over de bornholmske jordbundsforhold, og bagefter drog vi ud for at lade naturen illustrere foredraget. Det blev til en række

Bornholmerkoret synger

landskabsoplevelser, som jeg aldrig vil glemme, hverken klippepartierne ved granitranden eller de mærkelige skiferskrænter ved Læså. For det var ikke landskabet alene, jeg oplevede på denne tur. Ved Tornegård fik jeg lejlighed til at veksle nogle ord med en stævnedeltager, der hele vejen havde optrådt som en kyndig foreviser. Af ydre var han en jævn almuesmand, med tydeligt arbejdspræg. Han talte et tillæmpet bornholmsk, der viste, at han var helt fortrolig med vestdansk sprogbrug. Jeg havde straks lagt mærke til hans kloge og levende øjne, ligesom jeg havde undret mig over hans kyndighed i den videnskabelige terminologi og hans sikkerhed i brugen af fremmedord. Det var den lærde husmand Peter Thorsen fra Pedersker, en af de bornholmere, der har gjort dybest indtryk på mig. Med sin jævne, ja næsten beskedne fremtræden forenede han evnen til at forbavse, ja forbløffe ved den omfattende og alsidige viden, han var i besiddelse af også uden for hjemstavnskundskabens felt. Under vor samtale overraskede han mig ved at citere Shakespeare, på dansk ganske vist, men alligevel: Det er jo ikke det, man venter af en jævn husmand. Og så var hans citat endda ikke en af de kendte travere, men et par linjer af Jacques' slutreplik fra »Som man behager«.

Hjemstavnstævnets foredrag og arrangementer var mit første møde med den bornholmske hjemstavnskultur, og det virkede på en nybegynder nærmest overvældende. At samle de mange indtryk og sammenfatte den megen viden var helt uoverkommeligt. Men heldigvis har jeg senere kunnet bruge 24 sommerferier til at fæstne disse indtryk og uddybe denne viden. Nu var jeg i alt fald blevet klar over, hvor der var noget at søge.

Det er en selvfølge, at jeg som filolog i første række rettede min interesse mod det bornholmske sprog, og jeg fik også i løbet af nogle dage efter stævnets afslutning lejlighed til at lære sproget yderligere at kende ved at rejse rundt på øen sammen med en bornholmsk kollega for at lytte til bornholmskens forskellige »dialekter«. På stævnet havde jeg det største udbytte af at høre magister Rohmanns meget kyndige, på sproghistorisk grundlag byggede fremstilling af grundtrækene i dialektens særpræg.

Jeg havde hjemme i Jylland talt med adskillige bornholmere og lagt mærke til, at ganske vist udviskedes dialektpræget med årene, men det bornholmske folkesprog har dog sammenlignet

Ved Læså. Tv. i forgrunden Peter Thorsen

med andre dialekter meget svært ved helt at tabe sin karakter. Fænomenet interesserede mig, og derfor lyttede jeg ikke blot intenst til, hvad magister Rohmann fortalte, men havde også opmærksomheden henvendt på det sprog, han talte. Man mærkede, at han havde arbejdet helt bevidst (og kyndigt) med sin overgang til rigsmål og lært sig brugen af det for bornholmere meget vanskelige vestdanske »stød«. Men på visse punkter slog det bornholmske alligevel igennem: når han f. eks. nævnte konsonanterne p og b, sagde han »pee« og »bee« med det skarpe e, som bornholmerne bruger.

Skal jeg specielt nævne nogen af foredragsholderne »ovre-fra«, som bornholmerne siger, må det blive den meget dynamiske og aktive Hans Ellekilde, folkloristen. Han var en af stævnets »grundlæggere«, og han holdt ikke blot et meget instruktivt foredrag om øens berømte underjordsfolk, men på ekskursionerne stod han gang på gang op og fortalte meget kyndigt om de steder, vi besøgte. Han satte os i en særlig »folkeminde-stemming« ved den måde, han dukkede op på: Pludselig var han der, og med sin røde hårtop kunne han godt få en til at tro, at det var en af de underjordiske, som pludselig sprang ind i kredsen for at delagtiggøre os i sagnverdens mysterier. Han sprang op på fadingen af en væltet vogn og fortalte os om Bonaveddes bedrifter, og ved mindstenene på Malkværnskansen (som han konsekvent kaldte Malkværnskansen) holdt han en speech om, hvordan de underjordiske forsvarede øen i gammel tid. At hans folkemindemateriale som historisk kildestof ikke helt kunne stå for videnskabens strenge krav, fik man senere grundigt belyst gennem den polemik med Bornholms historiker M. K. Zahrtmann, som hans foredrag om Malkværn-episoden affødte.

At Bornholm også har et hjemligt åndsliv, gav stævnet mange eksempler på. Vi præsenteredes for bornholmsk digtning, læst, sunget og sat på scenen i det hyggelige, gamle teater i Rønne. Her fik vi lejlighed til at overbevise os om, at bornholmske amatører langt fra er dilettanter. Heller ikke på sangens område. Hvor var de rene og fint instruerede disse stemmer, som tolkede den fine og melodiske bornholmske folkemusik.

Stævnets store oplevelse var dog ekskursionerne. Det var mere end demonstrationer af det, foredragene havde belært os om. De var tillige en vandring i den bornholmske natur, hvorunder indtryk på indtryk meldte sig og nedfældede sig i vort sind. Og vore ledere glemte ikke at indprente os, at dette her er selvfølgelig interessant – men læg samtidig mærke til, hvor her er skønt.

Selvfølgelig har jeg senere modtaget endnu stærkere indtryk af naturskønheden på Bornholm ved at slentre alene eller selvanden rundt og dvæle et eller andet sted, som jeg uvilkårlig fandt værd at fordybe mig i. At gå på egen hånd er naturligvis noget helt andet end en fællestur, hvor glimrende den end er arrangeret. Men et arrangement som hjemstavnsstævnet kræver selvfølgelig, at man følger den lagte plan, og det kan ikke tillades, at man sprænger de afstukne rammer. En dag var det ved at gå galt: En tysk deltager havde under en udflugt i Paradisbakkerne forvildet sig bort fra holdet. Den gode amtmand var ved at få et tilfælde, og mens udflugtsholdet vendte tilbage til højskolens aftensbord, strejfede han rundt i Paradisbakkerne for at lede efter den forsvundne, der dog

På klitterne ved Dueodde

Ellekilde taler ved Tornegård

heldigvis, jeg blev ikke klar over hvordan, omsider kom til veje. Episoden gjorde amtmanden endnu mere forsigtig, selv om hans kyllingemoder-bekymrighed selvfølgelig ikke passede os alle lige godt. Jeg husker, at den dag, vi stod inde i Østerlars kirke og så på kalkmaleriet, hvor djævlene slæber af sted med de sammenlængede fortabte sjæle, hørte jeg pludselig en stemme bag mig: Det der ligner et hjemstavnskursus på udflugt!

Selvfølgelig vil der altid i så stort et arrangement som et hjemstavnsstævne være et og andet, som ikke alle er udeelt tilfreds med. Men når jeg skal sammenfatte mine indtryk af stævnet på Bornholm, må det blive med de ord: Stævnet var vellykket, grundigt og dygtigt planlagt. Man havde fundet storartede folk til at fortælle os om Bornholms særpræg. Men den afgørende grund til stævnets succes var, at man havde valgt Bornholm, Danmarks dejligste amt, til stævneplads, og at det i de fem stævnedage viste sig fra den skønneste og mest indbydende side – og at vi, hvor vi kom hen, fra bornholmernes side mødte den mest umiddelbare hjertelighed og gæstfrihed. Der var følelser, der fyldte sindet, da vi igen drog vest på: Taknemmelighed – og længsel efter at komme igen.

»Adjunkten«.

FRA EKKODALEN TIL SALTUNA

Det bornholmske landskab er gennemskåret af en lang række dale eller kløfter i granitten, som vi kalder sprækkedale. Det er disse dannelser, det indre af Bornholm skylder nogle af sine fornemste landskabelige værdier. Den mest kendte af dem er den lange dalsænkning, som fra Vallensgård Mose i Åker løber mod nordøst og danner Ekkodalen, Flæskedal, Kløvedal og Kelseådal og munder ud ved Saltuna.

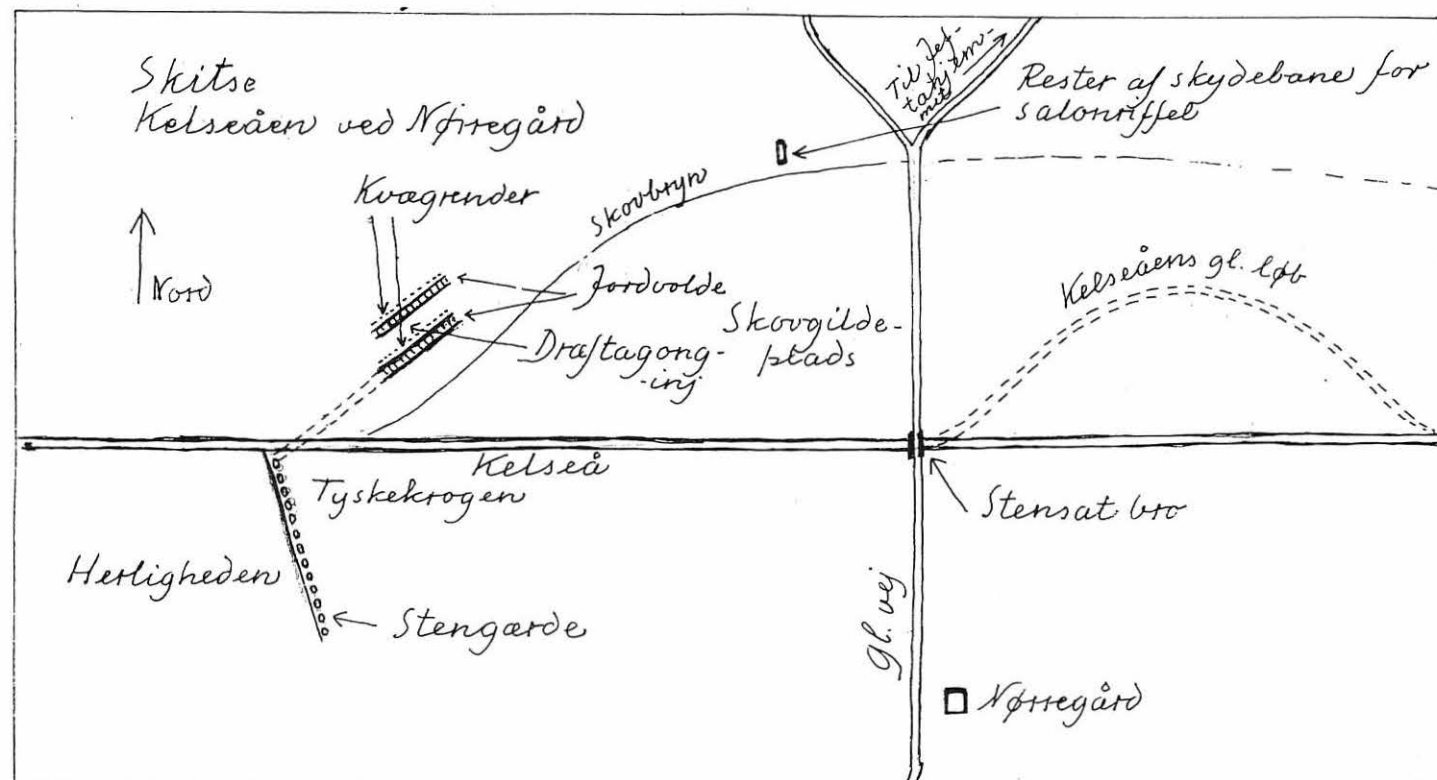
Det er også den smukkeste af vore sprækkedale, den mest kendte og den længste. Den er ca. 12 km lang i lige linje og berører mere eller mindre 4 sogne: Åker, Vestermarie, Østermarie og Østerlars.

Det er Ekkodalen, det mest storslåede af dalstrøget, der har gjort denne sprækkedal kendt. Den begynder inde ved Vallensgård Mose og danner her ligesom en tragt, hvori mosen ligger. Denne er mindre vandrig, end den har været i tidligere tider, men omgivet af enge, og hele stedet har en særpræget vegetation og hører til Bornholms fineste botaniske lokaliteter. Men mosen falder uden for denne artikels rammer og skal ikke behandles her.

Derimod vil vi se lidt nærmere på skrænterne, der ligger ved mosens nordligste hjørne og ligesom danner noget af mundingen til dalen. Man kommer til dem ved at følge en

sti fra mosen, stien fører ad en meget interimistisk og meget brøstfældig bro, bestående af fire halvtræde pæle, over en vandrig grøft eller å – det er Læsåen, som kommer inde fra Basta Mose og følger Ekkodalen i hele dens udstrækning. Når man er kommet over åen, står man ved nogle stejle ikke særlig høje, men meget smukke klippevægge. Det er Loklippen. For at forstå navnet, må man op over klippevæggene, hvilket nemt lader sig gøre f. eks. ved at gå mod vest, til klippevæggen forsvinder og erstattes af en skråning, som let lader sig bestige. Her ser man Almindingsgærdet – som kun undtagelsesvis findes ved Ekkodalen, fordi de stejle klipper ingen passage tillod – ligge midt på skråningen med stensætning på sædvanlig vis og jord påkastet i den spidse vinkel mellem gærdet og skråningsens øvre halvdel. En detalje ved dette fornemme diges mange bygningskneb.

Her fra skrånningen kommer man let ind over Loklippen ind på »Logollet«, som det også er blevet kaldt, og det er slet ikke noget dårligt navn, for klippen her er flad som et gulv. Gulvfladen er nærmest rektangulær med en bredde på ca. 30 meter og en længde på ca. 100 meter. Det er i virkeligheden noget af et naturfænomen. Logulvet har et tyndt lag muld og er bevokset med egeskov. Næppe nogen anden

skovtype ville frilægge overfladeformen så smukt, og det er statsskovvæsenets fortjeneste, at den rigtige skovtype er valgt – til eksempel for andre.

Mod øst afsluttes Logulvet af et verandalignende arrangement af klippestykker, hvor en stor, flad sten ligger hen over skråningen som en paddehat eller en paraply, der i regnvejr kan give ly til et helt lille selskab – eller man kunne måske snarere sammenligne det hele med en »hodda« anbragt på Loklippen.

De nordlige skrænter eller skråninger til Ekkodalen fra Loklippen frem til Fuglesangsrenden er ikke meget kendt, skønt de frembyder meget morsomt, dels i form af klippeformationer og dels i form af vegetation, som her er naturskov, ja, jeg vil hellere kalde det urskov; det er en skovtype, som har sin rod i en fjern fortid, og som nu kun træffes meget få steder på øen. Grundelementerne i denne urskov er avnbøg og lind for at nævne de vigtigste. I særdeleshed linden må noteres; den er nemlig meget hyppig her, og det er sikkert et af de steder på Bornholm, hvor den er mest almindelig som naturtræ.

Til den træagtige vegetation kommer så en rig repræsentation af Bornholms karakteristiske urteflora, hvad jo ikke er så mærkeligt heller, da betingelserne m. h. t. læ, lys og varme i høj grad er til stede på disse sydvendte klippeskråninger, som følgelig fremviser en meget stor frodighed i vegetationen.

Fremhæve vil jeg en morsom seksstammet eg ca. 50 meter øst for Loklippen. Den måler over 4,50 m i omkreds ved

grunden. Ligeledes vil jeg fæste mig ved et morsomt klippeparti ca. 50 m øst for egen. Det er en stor, lodret flage, som ved en erosionsprængning har løsnet sig fra klippewæggen og er skredet ud, således at der er dannet noget, der ligner en kælder uden loft.

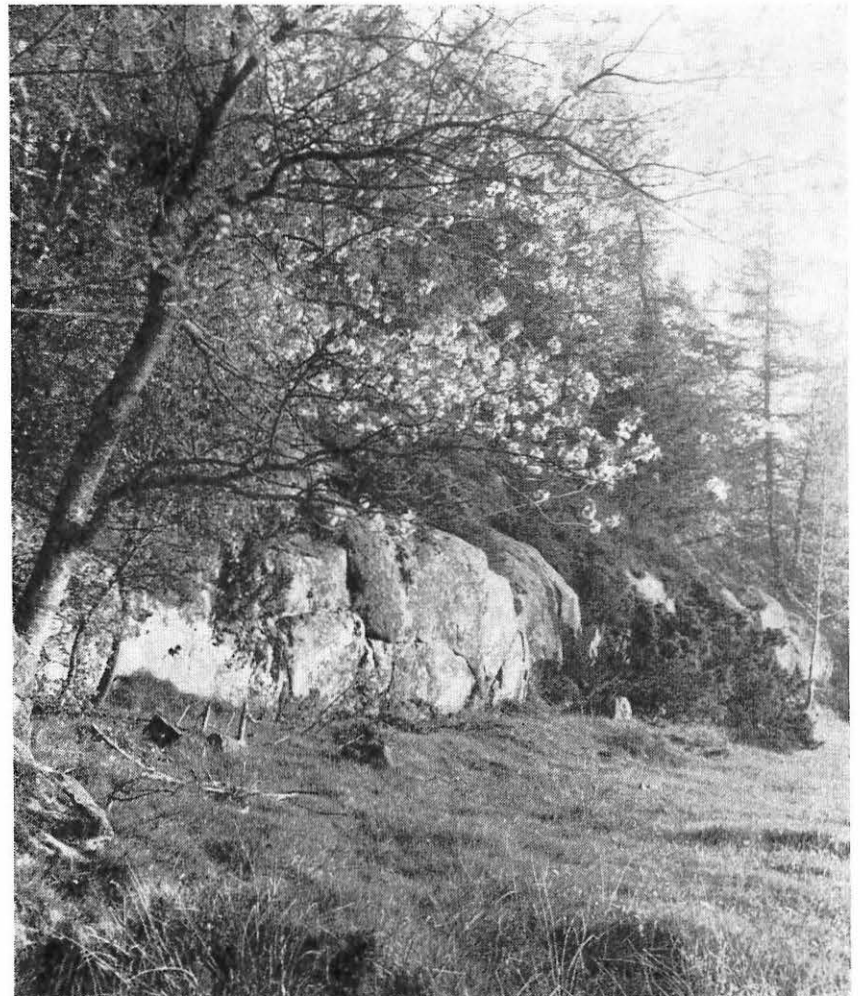
Vil man rigtig stifte bekendtskab med denne sydvendte

Grønnevadsvej

Vej ved Flæskedal

Den lave skrænt i Flæskedals sydside

Det smukke eneterræn i den svage dalsænkning nordøst for Luntebakken

klippeskrænt, er det ikke tilstrækkeligt, at man følger den ved foden i dalens bund. Heller ikke, at man følger skrænten foroven – man skal holde sig til stier og passager midt imellem, og det kan godt lade sig gøre med forsigtighed; men for dårligt gående personer går det ikke, og børn er det næppe rådeligt at tage med. Sikkert er det: denne tur fra Loklippen til Fuglesangsrenden er en oplevelse for enhver naturelsker.

Ekkodalen – eller Kodalen, som dens gamle navn lyder – er ofte beskrevet i litteraturen og specielt, lidt ensformigt måske, i turistlitteraturen, ligesom også turistkortene minder om stedets aktualitet med en lang række stednavnebetegnelser af nyere dato (Lyseklippe, Måneskinsklippe, Ravn springet, Græderen, Grotten, Djævlebakken, Rævekule Bakke o. s. v.) på strækningen fra Fuglesangsrenden til Gamleborg. Det er også en strækning med mange historiske steder, f. eks. den gamle skovridergård. Eller Gamleborg lige ud til dalen på modsat side. Men alt dette skal forbigås her, og jeg vil nøjes med at henvise til litteraturen, f. eks. M. K. Zarhtmanns Boringholms Historie.

De stejle klippeskrænter i dalens nordlige side erstatter det gamle skovdige. Men hvor klipperne, som det flere steder er

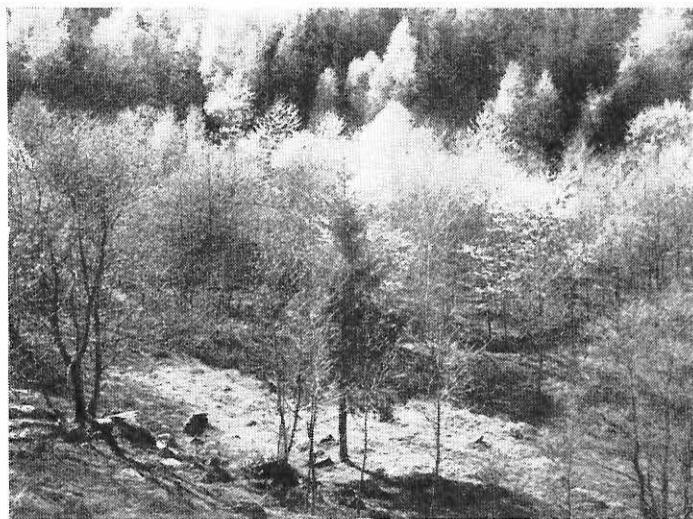
tilfældet, erstattes af passable skrån timer, kommer diget igen, f. eks. i Fuglesangsrenden.

I Ekkodalens østlige del ligger rester af jernbanedæmningerne fra Åkirkeby-Gudhjem banen. Denne førte ind i skoven samme sted som amtsvejen. Det er det gamle indfaldssted til skoven; her lå lyngledet (Viskesled), og her var tilflugsvejene, når fjerne tiders bornholmere i ufredstid drog til Gamleborg, og her gik jo også en af Bornholms vigtigste færdselsveje i middelalderen, vejen mellem Åkirkeby og Hammershus.

Lidt øst for den nye amtsvej ligger den gamle landevej, som vel også er identisk med Hans Rømers vej. I alt fald er det jo nok ham, der har bygget broanlægget over åen.

Der kan være anledning til at standse ved dette sted. Broen er et særdeles smukt arbejde, der skæmmes af en god portion cement, som er smurt over sikkert uden at gøre større gavn. Det er i alt fald meget tydeligt at se, hvilket arbejde, der er udført mest omhyggeligt, det gamle stenarbejde eller den nye cementforstærkning. De gamle overliggere i broen er store flager af Neksø sandsten.

Imellem broen og den nye vej, men syd for åen, ligger et terræn, som på flere måder er interessant. Op til åen ligger en stor, aflang jordvold, som kan være opkastet. Øverst ses

Kløvedalen, Østermarie

Engene ved St. Frigård

rester af en meget gammel stensætning, som følger volden i dens hele længde og fortsætter i sydvestlig retning. Flere hulveje kan påvises i dette terræn, i alt 3. Den tydeligste, som stadig bruges af skovvæsenet, synes at have været den gamle hovedvej i en svunden tid og sigter mod samme indfaldssted i skoven som både Rømers og den nye vej. Den nævnte stensætning synes at have haft en bygget åbning, hvor hulvejen passerer, så måske har vi her det ældgamle led fra middelalderen i forbindelse med volde eller forsvarsanlæg, som i ufredstider har tjent til sikring af den vigtige vej. Folketraditionen ved at fortælle, at anlæggene stammer fra Schweder Kettings tid – hvad slet ikke er usandsynligt – og af hans folk blev brugt som dækning for overfald på vejfarende. Det sidste er mindre sandsynligt. Jeg er af den opfattelse, at hulvejens gennemskæring i stensætningen betegner det middelalderlige led eller måske leddet op til Rømers tid, og at dette om fornødent kunne befæstes, når f. eks. voldanlæggene i Almindingen blev aktuelle. I så fald har vi her eksempel på et befæstet lyngled.

Det skal også lige noteres, at der inden for skovbrynet nord for åen findes betydelige rester både af jorddiger og gamle hulveje.

Men helt bortset fra det arkæologiske har vi i dette lille område et stykke naturskov, som det nok er værd at se på. Her står en lille halv snes egetræer og flere meget gamle kirsebærtræer, hensygnende og medtagne med flosset bark, men pragtfulde redetræer for hulbyggende fugle. Endelig står her en lang række store og gamle avnbøge, hvorimellem den største, jeg kender.

Ikke så langt fra broen ligger det gamle ledhus, hvor man bemærker en af de gamle, morsomme brøndvipper, lavet af skovens træer. Den gamle landevej har her ved Viskesled haft en allé af ahorn. Træerne står endnu og har en ganske imponerende størrelse. Endnu er der kun at bemærke de store elme ved den gamle bro. Den skal nok være sine godt 150 år gammel, altså på alder med broen.

Fra den gamle Viskesled bro følger en skovvej, Grønnevadsvej, dalstrøget ind i skoven gennem et afvekslende og smukt skovlandskab med flere seværdige partier. Et af disse er Kajehald en lille kilometer fra broen på højre side af vejen. Det er en stor klippekulle med nøgne, lodrette klippesider mod nord, ja, de danner i virkeligheden en spids vinkel til jordfladen. Det er et fint sted! Oppe på kullen står nogle gamle bøge og flere store ædelgraner samt nogle store lærketræer.

Kajer, d. v. s. alliker, er der ingen af mere; men det er sandsynligt, at der har været det, før skoven voksede op foran klippen. Det er også sandsynligt, at Kajehald har været et af de mere kendte tilholdssteder for underjordsfolk (I. P. Møller: Barsels-Besøg – i hans Folkesagn fra Bornholm).

Cirka 300 meter længere i nordøst ligger endnu et markeret højdedrag på højre side af dalen. Det er Vognsbjerg, hvis runde kuppel præsenteres særligt fint før løvspringet. Ud for Vognsbjerg modtager Læsåen et tilløb fra venstre. Det er Stensvalebækken (stensvale = tårnsvale), som begynder i Gregers Elle inde ved Hareløkkerne. Denne bæk danner godt et halvt hundrede meter oppe fra vejen et lille vandfald, Stensvalefald, hvor vandet plasker ned mellem nogle terrasseformede klippeblokke, et naturspil, der helst skal ses om foråret før løvspring.

Den næste skovvej (på modsat side) hedder Støttevej. Går man ca. 80 meter op ad denne, ligger på højre side en kilde, der ses i terrænet som et rundt sivende hul med et tværsnit på 8–10 m. Det er Hempels Kilde.

På farten videre frem i dalen passerer Kværnbækkens morsomme, stenede løb til højre. Lidt længere fremme deler vejen sig, den højre gren er Grønnevadsvejen, og det er denne, som følger dalen. Den anden hedder Akselbærvejen. Endnu et par hundrede meter længere fremme er det bækken, som deler sig. Hovedløbet går til venstre; det er Læsåen, som her forlader vor sprækkedal for at søge sine kilder i Rappekær, Stakkelemose og Langemyr gennem Rundemose, Iglemose og Basta Mose. Det er den anden ganske vist kun korte gren af vandløbet, som følger sprækkedal, men hvor bækken hører op, forsvinder dalen næsten helt og lader sig kun ane i en lige linje gennem Stakkelemose, vest om Lunten gennem Baremose og det dejlige eneterræn nordøst for denne ud til Flæskedal.

Få meter fra det sted, hvor Læsåen forlader dalen, skærer vejen et gammelt jorddige, som mod vest kan følges ud til amtsvejen, og som ligeledes kan følges et godt stykke i øst.

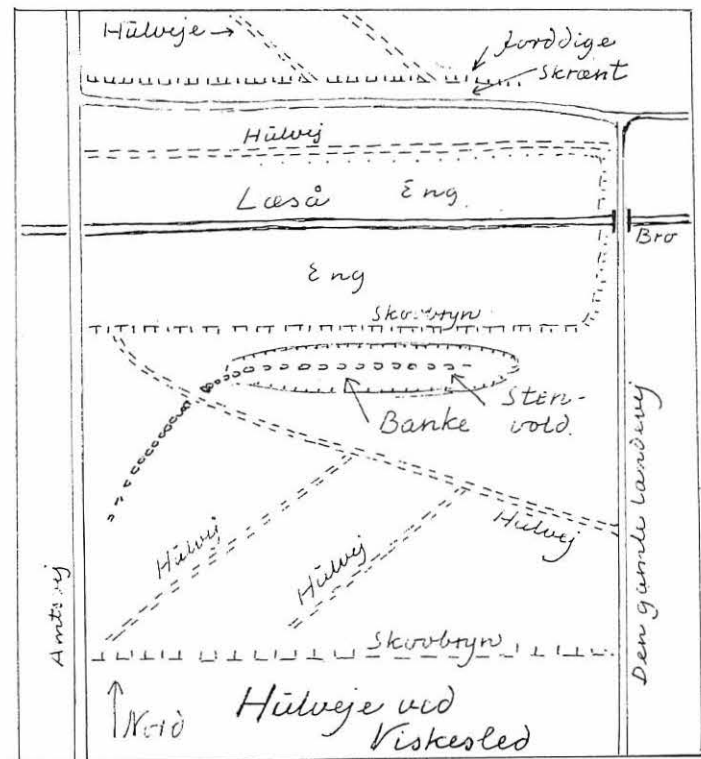
Klipper i Kelseådalens ved Sandegård

Diget synes at være af samme type som jorddigerne ved Viskesled inden for leddet; men betydningen kender ingen. De har åbenbart stået, før skoven kom.

Endelig bør det nævnes, at der mange steder i skoven, hvor Rømer eller hans efterfølgere har anlagt skovveje, er bygget nydelige, ofte ganske små stenbroer eller stenkister over bækkene. Det ses f. eks. ved Hempels Kilde, ved Stensvalebæk og flere steder ved Læsåen.

Grønnevadsvej, der stort set følger sprækkedalens fra Viskesled til Rønne-Svaneke landevej, er i øvrigt en af skovens smukkeste veje, omend ikke særlig kendt – bilkørsel er jo ikke tilladt! Den omgives overvejende af løvskov med bøg, ask og avnbøg samt mange af de store ædelgraner fra Rømers tid. Stedvis kantes den af en frodig urtevegetation, hvorimellem ses flere sjældnere arter: lund fredløs, skov kogeleaks o. s. v.

Så snart Almindingsgærdet ved Flæskedal er overskredet, bliver dalstrøget igen stærkt udformet og markeret, sprækkedalens typiske træk træder igen frem og giver plads til en bæk i bunden. Men nu er det Kelseå; den har sit udspring i Tvillinghullerne og andre skovsumpe omkring Studeby, og den støder til Flæskedal et par hundrede meter syd for sognevejen. Navnet Flæskedal er ret ejendommeligt, men har dog en gån-

Klipper i Kløvedalen

ske naturlig forklaring. Det skal være opstået som følge af nogle grisetyverier fra ejendommen Kofoedsminde, hvor der tidligere var »en svinalykja«. En sådan var ikke ret stor, 5–6 alen i længden og lidt mindre i bredden, og den var begrænset af et stensat gærde. Fra denne »lykja« var én eller flere grise blevet stjålet og slagtet nede i dalen. Deraf kommer navnet.

Øst for sognevejen ses sprækkedalsvæggene. De er lave, men typiske med en frodig vegetation ved foden. Det skyldes regnvandet, som siver ned over skrænterne og medfører en mængde organisk materiale, der kommer planterne til gode. Partiet her er af betydelig landskabelig værdi.

Fra Flæskedal i retning mod havet forsvinder klippen igen fra dalstrøget, som dog meget tydeligt kan følges til det næste kraftigt udformede strøg, Kløvedalen. Fra denne og til Saltuna er sprækkedalen dyb og markeret med de bornholmske sprækkedales typiske karaktertræk. Efter Ekkodalen er det dalstrøgets mest storslåede strækning.

Mellem Flæskedal og Kløvedal har vi igen en sognevej. Broen over Kelseåen her hedder Munkebroen. Navnet er gammelt, og oprindelsen ukendt. Fra Munkebroen ses indmundingen til Kløvedalen fint; skråningerne er skovbevoksede til begge sider. Oven over til venstre ligger Kløvegården, der har givet navn til dalen. Det stejleste og højeste af Kløvedalens klippepartier er »Ravnahajlana«, som også er et af de steder, hvor underjordsfolk holdt til i forne tider. I det hele taget er

det nok en egn, som var ilde berygtet før i tider. Vest for Ravnahajlana fører en sti op over skrænten, og nået vel op over denne, står man ikke langt fra »Blåkujla«, der ligger i skoven ca. 100 meter nord for Blåkujla hus – hertil rejste heksene skærtorsdag og festede hele natten (Aage Rohmann). Ifølge overleveringerne på stedet skal Blåkujla imidlertid være et gammelt rettersted. I alt fald er det en gammel høj, muligvis med en røse. Man ser tydeligt sten i højen, der bærer spor af gravning, som ifølge forhenværende gårdejer Konrad Larsen, Østermarie, skyldes lærer Jørgensen i Ibsker. Jovist har der stået respekt om Blåkujla. Det berettes, at folk tog deres børn med op til højen, så de kunne se den – til skræk og advarsel. Nu er det rævene, som bor i den.

Øst for Ravnahajlana ses på Toftegårdssiden (altså søndre side) en meget smuk og fint bevaret gammel hulvej. Mellem hulvejens udløb i skovbrynet mod syd og ejendommen Anhøj lå i ældre tid en mølle (Skrulle Mølle; se Bugge og Wilsters kort 1805), og nævnte hulvej førte fra møllen i østlig retning forbi Smedehøj (bevokset med gyvel, fredet, men ingen fredningssten), hvor der lå en smedje (deraf navnet) og videre mod Jeftahjemmet og Østerlars. Vejen førte over Kelseåen i et vad, der dog ikke kan spores nu, ligesom vejens forløb i dalens nordlige side er vanskelig at udrede.

Når folk havde ærinde på Lyngen for eksempel for at se til dyrene, var det praktisk, at de samtidig kunne besøge deres

ærinder hos mølleren og hos smeden. Smedjen lå her endnu for ca. 125 år siden.

Lidt øst for det gamle vad ses midt i dalen en slags grav omgivet af store stenblokke. Det er rester af skydevolden fra den tid, da skytteforeningen havde skydebane her. Længere i vest ses en tværgående jordvold, også midt i dalen – herfra skød man.

Stykket fra skydebanen til det tværgående stengærde længere i øst på søndre side af den kaldtes tidligere Herligheden, velsagtes hentydende til de smukke omgivelser. Hjørnet bag gærden hedder Tyskakroginj, og her lå der tidligere et hus. Går man fra Tyskekrogen ind i kratskoven og ind på skråningen nord for den, finder man rester af den gamle lynggade, som førte mod Strandby i Østerlars. Denne gade, der folk imellem kaldes »dræftagonginj« i lighed med andre lynggader, er usædvanlig derved, at den i Kløvedalen kun havde dige i den ene side; klippevæggen gjorde det ud for det andet. Men her ved Tyskekrogen ses to diger, fordi skråningen ikke var mere stejl, end at dyrene kunne gå op over den. Derfor har man sat et dige til.

Inden for det nederste dige kan man endnu se »kvægren- den«, hvor kreaturerne for de mange år siden har gået. En tilsvarende kvægrende ses uden for det øverste dige; men denne er af nyere dato. Det er Nørregårds ungmøllerer, som har trådt den.

Et stykke øst for Tyskekrogen går en gammel vej i retning fra Nørregård mod Jeftahjemmet; den har kun lokal betydning nu, men har i ældre tid haft betydelig trafik, hvad man

bl. a. ser deraf, at en anselig stenbro er lagt over den. Ifølge ældre folks udsagn har der været vad, før broen blev sat. I dalen lige vest for den gamle vej var der for godt et halvt hundrede år siden skovgildeplads, hvor der stod karruseller m. m.; men disse skovgilder var ilde berygtede, da det ofte gik vildt til. Man drak på gården, som havde ret til udskænkning. Denne ret skulle der søges om, og den blev givet af sogneforstanderskabet (sognerådet) på betingelse af, »at der drages Omsorg for, at ingen Uorden finder Sted, og at de ophøre i betimelig Tid« – som det hedder i forstanderskabets gamle protokoller. Men det har nok ikke altid været lige let at holde justits.

Åløbet øst for broen (til St. Frigårdsengene) er gravet for ca. 50 år siden; men man kan endnu i dalen nord for det gravede løb ane det oprindelige leje.

I nærheden af skellet til St. Frigårdsengene løb en bæk til fra syd. Dens leje kan følges i landskabet. Ved Nørregård drev bækken en vandmølle, hvis sidste rester blev fjernet for 5-6 år siden. Ved hjælp af dæmningen til mølledammen kunne man sætte engene syd for gården under vand.

Fra dalen ved Nørregård kommer man ind på St. Frigårdsengene, som hører til de smukkeste engdrag i hele dalsystemet. I engene findes rester af jordvolde, formentlig rester efter åledamme, som lå her ved århundredskiftet. Her har også ligget en vandmølle (U. Salchow: Militærbeskrivelse), hvis den i militærbeskrivelsen omtalte vandmølle da ikke er den ved Nørregård.

Logulvet, Almindingen

Kelseådalen's nederste stenede løb ved Saltuna.

Ved St. Frigård (tidligere Rogsholm) ses den gamle smukke landevejsbro og rester af den gamle landevej. Lidt længere mod øst ses jernbanedæmningen til Aakirkeby-Gudhjem banen, og dermed er vi nede i selve Kelseådalens, som er et særdeles smukt og markeret dalstrøg, især om foråret. I dalen ses flere gamle broer eller stenkister med store velformede overliggere. Uden tvivl har mange af vore bautastene endt deres dage i broer af denne type.

Under Sandegård ses i skræntens søndre side et mindre stenbrud med helt forvitret granit. Ca. 1 km nærmere havet har vi Kelseådalen's mest storslåede parti, en klippeslugt, der, som en ældre på stedet bosiddende mand sagde: »De e lie så fint som Rånklæva«. Går man et lille stykke endnu, kommer man til Andreas Jensens have – Sletten, kalder han den – her er ligesom en udjævning af dalen, hvor jorden, som hører til den ene af Kelsebygårdene, kan dyrkes. I slutningen af forrige år-

hundrede dyrkedes her vekselvis kartofler og hør. Her har også ligget en vandmølle med tilhørende mølleri, hvad man kan se, fordi der er levn af bygningsanlæg (sten) og dæmning. Her fra vandmøllen førte en vej ned til den nuværende strandvej. Den havde på begge sider en vold, som var over en halv meter høj og netop så bred, at en vogn kunne køre der – desuden har den vel nok været brugt som kvæggade. Man kan endnu se en lille del af vejen i en af løkkerne ved åen. Den nederste del af dalen har stejle smukke skrænter bevokset med avnbøg samt enkelte aske og kirsebærtræer. Det er en smuk kløft, hvor åen, skønt dens leje er skåret i klippe, snor sig i fine serpentinebugtninger med mange sten og klippeblokke i lejet, der jævnlig danner små plaskende vandfald.

Ved Saltuna ender sprækkedalen; uden større krumspring i terrænet støder den til kystlinjen, mens Kelseåen passerer under »Lunjabroen« og forsvinder i havet.

Frede Kjøller.

EINAR KUNSTMALER

Notater om et ungt talent, en ejendommelig skikkelse, der fik en krank skæbne

Midt inde i Madseløkke – det store område med Allinge-Sandvigs internationale feriecenter – ligger et lille hus i skjul af grønt.

Det ejedes engang af Einar Herman Jensen, en begavet maler, der døde i 1951 kun 36 år gammel. Han havde sine største succes'er midt i sin uddannelse. Da han var omkring 14 år, lavede han sine første billeder, og det stod straks klart, at han havde noget, der var værd at arbejde med. Blot et par år efter evnede han at interessere langt ældre malerkolleger, der sagde om ham, at han »vil kunne naa vidt, hvis han faar den rette Skole og har den nødvendige Energi«, men der skete desværre det, at han kom til at ligge under for den ubarmhjertigt nedbrydende drikkelast, og han nåede kun at gøre sig gældende i en halv snes år. Måske var han født til at gå til grunde – som han var født til at male.

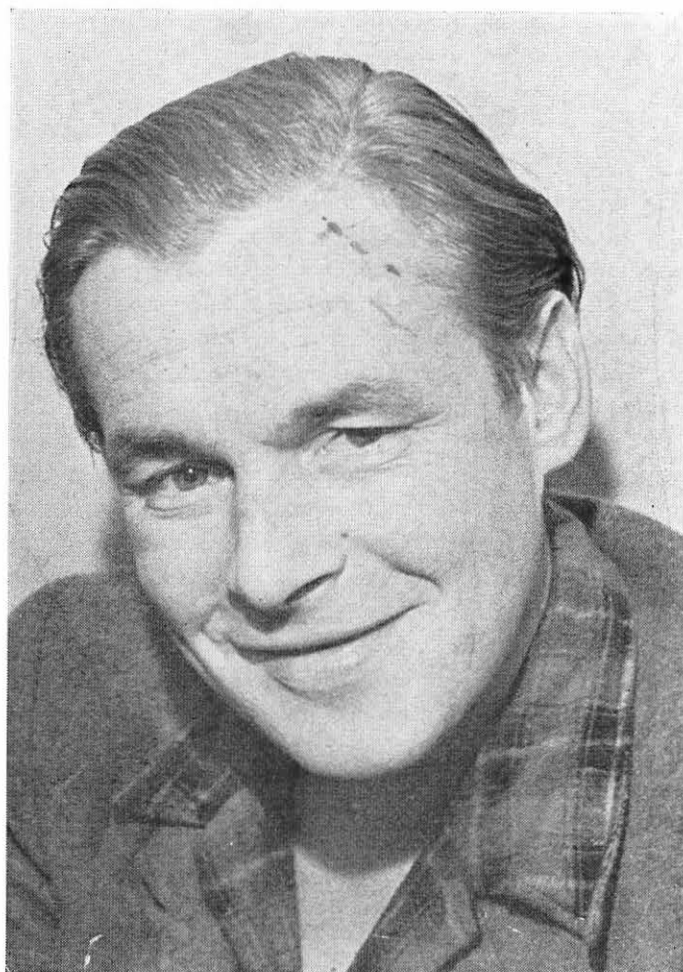
Han voksede op i et karakteristisk kunstmilieu i Løsebæk i Allinge. Hans far var den udmærkede maler Herman Jensen, der døde den 19. oktober 1941 kun 41 år gammel. Hans mor, Helene Jensen, lever nu i sit 71. år i København.

Ægteparret boede i vintertiden i København, men tilbragte hver sommer i Allinge, hvor der i Løsebæk i tyverne trivedes en lille koloni af kunstnere. Det var foruden Herman Jensen også Olaf Rude, Andreas Moe, Søren Sørensen og dennes hustru Maud Levysohn samt den nu 80-årige E. N. Korlind, der er den sidste af den lille kreds fra dengang. Først byggede Rude hus her – i 1924. Året efter byggede Herman Jensen og Korlind.

Einar Herman Jensen var på det tidspunkt en halv snes år gammel, en frisk og rask dreng, der fik mange kammerater i Allinge. Han var lidt respektløs over for diverse ting i de voksnes konventionelle verden, men han var alligevel vellidt af mange. Han brugte sine øjne godt, og en interesse for malernes arbejde begyndte meget hurtigt at spire frem. De første forsøg var tilsyneladende ligegyldige, men i forhold til sin alder modnedes han forbausende hurtigt, og faderen begyndte at lægge mærke til hans forsøg. De var primitive, men vidnede om talent. Faderen sørgede for, at nogle af drengens arbejder blev sendt ind til Kunstnernes Efterårsudstilling i København, og dér fik han billeder antaget til udstillingen i 1931. Det var hans debut – kun 16 år gammel!

Blandt dem, der interesserede sig for ham, var også forældrenes genbo, Rude, et fremtrædende medlem af kunstnersammenslutningen Grønningen, som han havde været med til at stifte, og da han så, hvordan Einar Herman Jensen præsterede en imponerende udvikling, foranledigede han, at den unge maler fik kontakt med Grønningen. Resultatet blev, at han blev indbudt som gæst.

Vel ikke mindst dengang var det usædvanligt, at en kunstnersammenslutning, der var i vælten og som prægedes af en

Einar Herman Jensen, september 1949. Han fødtes den 6. april 1915 og døde den 5. november 1951.

interessant udvikling, vovede at føre en ganske uskolet kammerat ind i kredsen af bemærkelsesværdige kunstnere. Her blev drengen første gang præsenteret for folk, der »kastede bolden op« i diskussionen omkring maleriet herhjemme. Det var navne som William Scharff, Jens Sønnergaard, Knud Agger og Niels Lergaard.

Hans første optræden på Grønningen fandt sted ved udstillingen i Den frie Udstillings bygning ved Østerport i København i vinteren 1932. Knap 17 år gammel var han gæst sammen med de allerede dengang kendte tegnere Ib Andersen, Ebbe Sadolin og Arne Ungermann. Han udstillede under navnet Einar Jensen, og det fremgår videre af kataloget, at hans ophængning omfattede 12 lærreder, allesammen fra 1931 og med motiver fra naturen: høst, marker, gartnerhaver, frugttræer. Det var en præstation i den kreds.

Året efter var han atter med som gæst, men nu under sit fulde navn. Ophængningen bestod af otte billeder med samme motivkreds. På begge udstillinger solgte han til institutioner, bl. a. til Ny Carlsbergfondet og Københavns Kunstforening.

Denne skitse er taget fra Einar Herman Jensens hus ned mod gartneriet Hallelyst

Han har desuden solgt meget privat og til institutioner senere. Efter hans død kom en del billeder på auktioner i København og erhvervedes bl. a. af en samler til relativt lave priser.

Endnu medens han udstillede på Grønningen, var han elev på Kunstakademiets Malerskole. Her blev han optaget i december 1930, godt 15 år gammel. Hans lærere var professorerne Kræsten Iversen og Sigurd Wandel. Han gik hos dem til og med 1935, men i 1941 tog han fat igen, denne gang hos professor Aksel Jørgensen, som han gik hos i et par år. Han følte selv, at den fortsatte uddannelse var nødvendig, men det er tvivlsomt, om han fik ret meget ud af den. Han var meget moden i sin kunst, og det viste sig, at han i flere henseender stod på et langt højere stade end kammeraterne.

Kræsten Iversen var den af lærerne, der kom til at stå ham nærmest. Han troede på Einar som en af de unge, der skulle bære maleriet frem herhjemme, men netop i slutningen af trediverne begyndte han at svigte sine idealer. Han blev usikker og begyndte langsomt at miste sin hastigt opnåede position.

Det var også karakteristisk, at han nu forsvandt fra Grønningen. Efter sammenslutningens regler dengang, skulle en maler inviteres tre gange, før ledelsen traf beslutning om, hvorvidt vedkommende skulle være medlem. Einar Herman var ikke med den tredje gang og blev altså ikke medlem.

Men han optræder senere som medlem af en anden sammenslutning, Høst-udstillingen, der senere blev til Corner- og Høst-udstillingen. Her udstillede han jævnligt, endda så sent som i 1943. Endelig udstillede han i Fyens Forum i Odense i 1936 og i Sverige i 1938. Han kom også til at udstille på Kunstnerenes Efterårsudstilling en gang til, nemlig i 1942.

Folk, der kendte ham godt, forbavses, når de erindres om, at han udstillede så sent som i 1943. Hans stjernes lys var for længst begyndt at blegne. Der var ikke noget i vejen med talentet, men viljen til at arbejde. Noget gik i stykker for ham. Det var ellers ikke hans natur at bøje af, men det er nok troligt, at han stillede for store krav til sig selv, da den dag kom, hvor han skulle forfølge succesen – og ikke kunne ved egen hjælp. I stedet tyede han til midler, der kun gjorde ondt værre. Den sidste halve snes år af hans liv blev en pinsel for ham, og til sidst også for dem, der omgikkes ham. Den avis, der efter hans død den 5. november 1951 skrev, at »Døden maa være kommet som en Befrielse«, har kunnet bruge disse ord som mere end blot en forslidt kliche.

Han blev begravet ni dage efter blandt ukendte. I dag er der kun minderne og billederne tilbage. De glider vel ud med

tiden så vel som erindringen om ham gør det. Men der vil altid være en naturlig plads i den bornholmske malerkunst tilbage. De mennesker, der i dag har hans billeder hængende, vil nødtigt miste dem. Billederne ejer noget af det, der kendetegner alle gode ting: de bliver bedre af at hænge.

Måske det kan gøre lidt til, at han alligevel ikke glemmes straks.

Ung og begejstret maler – her er han vel ikke mere end 17 år

Einar Herman Jensen var begavet med en frodig fantasi. Han ejede samtidig en sund nysgerrighed og en skarp iagttagelses-evne, som førte ham ind i mange ting, han selv fabulerede videre over. Han kunne være meget stærkt optaget af ting, han havde oplevet.

Han havde den modtagelighed og videbegærlighed, som – når den ledes ind på rette spor – forstærker et menneskes karakter, udbygger den og øger dets skaberevne. Når Einar oplevede noget nyt, måtte han undersøge det. Tilværelsen var fuld af spændende gåder, livet var skønt at leve. Spørgsmålene myldrede frem. De måtte besvares, og han havde mod og fantasi nok til selv at springe ud og lære og erfare.

Mange af disse stunder var måske de bedste for ham, men han kunne samtidig præges af en tilstand, hvor hans rige evner ligefrem var en forbandelse for ham, og tit var han frygtelig melankolsk. Der var tilsyneladende kun to poler.

Sådan var hans barndomsår, og sådan blev hans voksne år – så få han fik af dem.

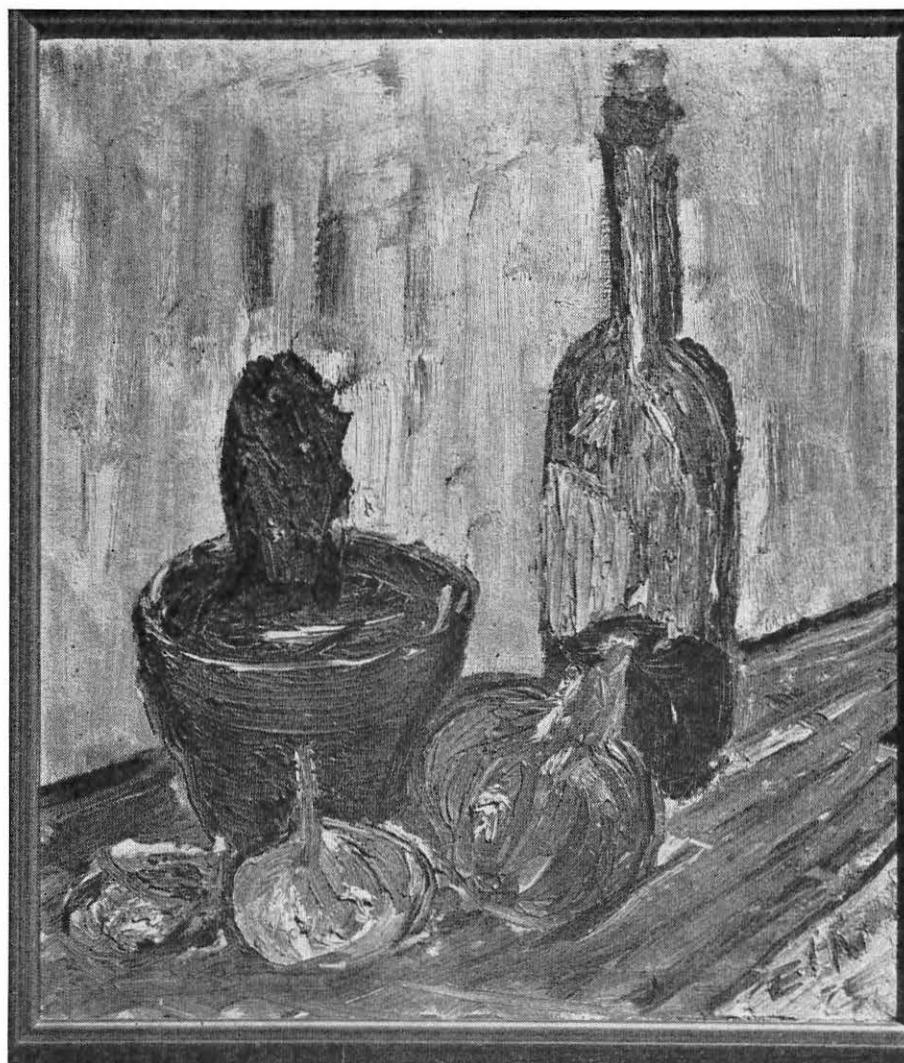
Når han malede, fabulerede han. Det var muligt for ham at få de overleverede formler til at ramle. Meget hurtigt lærte han at arbejde selvstændigt med sin motivverden. Hans billeder fortæller om et sensibelt sind, men også om et lyrisk sind – og alligevel er de så rene og færdige. Har man set hans billeder rundt omkring, vil der tilbage være indtrykket af to forskellige forestillingsverdener. Den ene med impressionismen som grundlag, den anden med ekspressionismen. Hans farver er voldsomme med en bevidst anvendelse af modsætningerne for at udtrykke lys og skygge. Men han fastholder det umiddelbare synsindtryk. Man kan sige, at han blot har ladet tingene ske i sine billeder. Corot har sagt det på en stærkere måde: »Når blot man er ydmyg over for sine iagttagelser, så skal den gode Gud nok ordne resten.«

Noget af dette karakteriserede Einars umiddelbare malerglæde. Men modsat er han alligevel streng med hensyn til detaljer i motivet. Trods alt tilsidesætter han alligevel bevidst, hvad øjet ser – og maler, hvad han føler.

Det er ekspressionismens negligeren af den maleriske virkelighed, han her forfølger. Dermed var han på et felt, som kunne have givet hans talent umådelige arbejdsmuligheder. Havde han bare fået lov at fortsætte.

Det er ikke ualmindeligt at høre van Gogh nævnt i forbindelse med Einars malemåde. Man kan også finde denne hollænders piskende strøg og tykke farvelag på hans lærreder. Tillige er den konkrete anvendelse af modsatte farver noget, han kan have hentet hos den hollandske impressionist, men var det ikke et fællestræk for mange af de unge dengang? I Einar Herman Jensens tilfælde var det karakteristisk i hans purunge år. Senere når han til at frigøre sig og skabe en stil, hvor det først og fremmest er ham selv, der vælder frem.

Men det passede sikkert den unge maler at lade sig føre ind i en slags besættelse af van Goghs voldsomme livsløb. Som en bodshandling skar hollænderen en gang det ene øre af sig selv. Dette beskæftigede Einars tanker meget, ligesom lignende ekscentriske hændelser i kunstneres liv i det hele taget fængslede ham. Ekscentrisk var han selv. Som dreng dyrkede han

Einar Herman Jensen yndede at arbejde med opstillinger. Denne er fra moderens køkkenbord.

valmuer, hvilket i sig selv var såre uskyldigt, men han sagde, han skulle dyrke opium. Engang blev han uhyre interesseret i nogle humleplanter ved en gård. Kan man lave øl af dem? spurgte han.

Det er som om man i alt, hvad der er blevet stående efter ham, møder en trang til grådigt at tage for sig af alle retter. Han ville prøve tingene på sin egen krop.

Som årene gik, og hans helbred blev nedbrudt, kunne han være vanskelig, når han ikke kunne få tilfredsstillet sine sygelige laster. Han måtte gribe til småfiduser. Hvor han kunne, lånte han penge, kun småbeløb, men han havde ikke mulighed for at betale tilbage.

En dame nær hans gamle hjem har fortalt, hvordan han kom med et af sin faders billeder og lånte en tier på det. Pengene skulle betales tilbage en bestemt dag. Det blev de også, men først kl. 10 om aftenen, hvor man havde opgivet alt håb. Han var reel nok, men hans tilværelse gjorde ham holdningsløs – slet ikke i pagt med hans mentalitet, der snarere krævede kunstnerisk aktivitet af ham.

Hans venner forsøgte at hjælpe. Man talte til ham, man greb direkte ind. Han lovede hver gang bod og bedring, men det blod, der rullede i hans årer, havde ikke nok i sig selv. Alligevel trængte hans natur så meget igennem, at han den ene gang

efter den anden gav sig i lag med kunstneriske problemer. De småskitser fra hans sidste år, der er blandt illustrationerne til denne artikel, vidner herom. Hvor løselige de end er, fortæller de også om en karakteristisk arbejdsform.

Skitserne er ridset op på et stykke tegnekarton, hvor der tillige findes nogle kommentarer til en skitse så lille, at det ikke har været muligt at gengive den. Men til den lille skitse har Einar Herman Jensen føjet sine meget personlige notater om farver, stemning og milieu i et landevejsmotiv. Det er en ganske romantisk beskrivelse, mere drøm end virkelighed, men selv-

Blot nogle få streger, men alligevel er skitsen udtryksfuld

følgelig anvendelig som oplæg til arbejder, han tænkte på at lave. I dette tilfælde blev det dog kun ved tanken, men det viser, at han var kunstner til det sidste.

Tiden i hans sidste år gik mest med at søge det tabte mod. De trofaste lod sig ustandselig besnære af hans charme. De kendte ham ud og ind, og de vidste, hvad der fulgte, når han kom og med smil en frejdig bemærkning anslog den hyggelige tone. Det var altid ham, der sejrede.

På Nordlandet lever et væld af anekdoter om ham. To har fæstnet sig. Den ene tragisk, den anden til gengæld fuld af liv.

Da han gik i skole i Allinge, var der en lærer, han ikke rigtigt kunne med – eller også var det omvendt, men en dag i geografitimen, da Amerika stod på programmet, var han fyr og flamme. Han rakte hånden i vejret og ligefrem råbte:

– Dér har jeg været!

– Du, sagde læreren. På kortet!

Einar glemte aldrig denne bedske replik. Han *havde* nemlig været i Amerika som ganske lille sammen med forældrene.

Engang i den værste turisttid var Einar på gaden i Allinge sammen med kammeraterne, da nogle turister henvendte sig til ham med ordene:

– Er du bornholmer?

– Naj, ja e kjøvvenhaunara!

Det var også rigtigt, men de syv af årets 12 måneder tilbragte han i Allinge, og i den tid søgte han også skolen der. Ellers gik han i skole i København.

Hans hjem på bakken over stranden var præget af malersnak. Forældrene var bohemer i – som det blev præciseret over for mig af nogle af deres gamle bekendte – dette ords bedste betydning. De kendte tilværelsen fra mange sider. I deres unge år rejste de rundt i verden og optrådte som dansepar, og i Amerika havde faderen, Herman Jensen, måttet lære sig at lave pergamentskærme for at få udkommet efter et uheldigt engagement. Men denne lampeskærmekunst udnyttede han også, da han kom hjem og begyndte at male. Han udstillede i øvrigt første gang på Charlottenborg i 1912.

Der var en kosmopolitisk atmosfære i hjemmet. Mange mennesker, hovedsagelig kunstnere, søgte det og levede med i malerparrets blandede tilværelse. Alt dette var naturligvis med til at præge Einars opvoksen og stimulerede ham til at prøve kræfter med malerkunstens rekvisitter, men Herman Jensen var desværre en syg mand. Han måtte slås med tuberkulose og kunne ikke give drengen den støtte, der ville have været gavnlig for ham på mange måder. Måske havde netop faderen haft muligheder for at hjælpe sønnen på den rette vej.

Forældrene nåede at se deres søns talent begynde at formes og finde udtryk, men om end faderen døde tidligt, nåede han også at opleve en nedbrydning, der skete med Einar åndeligt og legemligt. Forældrene tog sig denne nedgang meget nær.

Einar Herman Jensen var friluftsmaler. Han søgte ud i naturen og placerede sit staffeli under åben himmel. Mange mennesker lærte ham at kende i de år – lille Einar eller Einar kunstmaler, sagde man gerne. Han var oftest lun at snakke med og spurgte altid interesseret til de ting, han så folk beskæftige sig med. Elskelig er et af de ord, hvormed en af hans gamle venner har karakteriseret ham. Børn fandt hurtigt frem til ham, og han holdt meget af at omgås vidt forskellige mennesker. På Nordlandet fandt han sig også godt tilpas, og en sommer købte han selv et stykke jord på gartneriet Hallelyst. Det var jord, der ikke kunne dyrkes, men til gengæld var det præget af vild natur, og det var lige, hvad den unge kunstmaler ønskede sig. Han nåede også at få sit eget hus opført på grunden, men han måtte give slip på det. Han kunne ikke blive ved at skaffe penge til afdrag og renter, og en dag blev det solgt.

Køberen var en københavnsk direktør, men han gik – i hvert fald med huset – fallit, og på den tvangsauktion, der fulgte, købtes huset af forlængst afdøde arkitekt Chr. Klink. I dag beboes det af hans enke, fru Helga Klink, og det ser omtrent ud som dengang, men det store atelierrum er nu opholdsstue. På væggene dér og i andre stuer hænger tæt med billeder, dels arkitekt Klinks egne arbejder, dels gamle venners – nu afdøde kunstnere som Robert Storm-Petersen og Biilmann Petersen.

Men omgivelserne er ikke til at kende mere. Huset ligger stadig som en krat-bekranset enklave midt i et stort område, men der er ryddet, planeret og bebygget med små huse, hvor der lever mange mennesker om sommeren.

Hansaage Bøggi'd.

BORNHOLMS NATUR UNDER ÅRETS GANG

FOTO
FREDE KJØLLER

September: Sommeren går på hæld; vegetationen falder sammen og visner – efteråret er på vej! (Præstegården, Østermarie).

Oktober: Månedens gav adskillige regnbyger, men bød også på sol ind imellem, og som helhed fik Bornholm en smuk løvfaldstid. (Præstegaden, Østermarie).

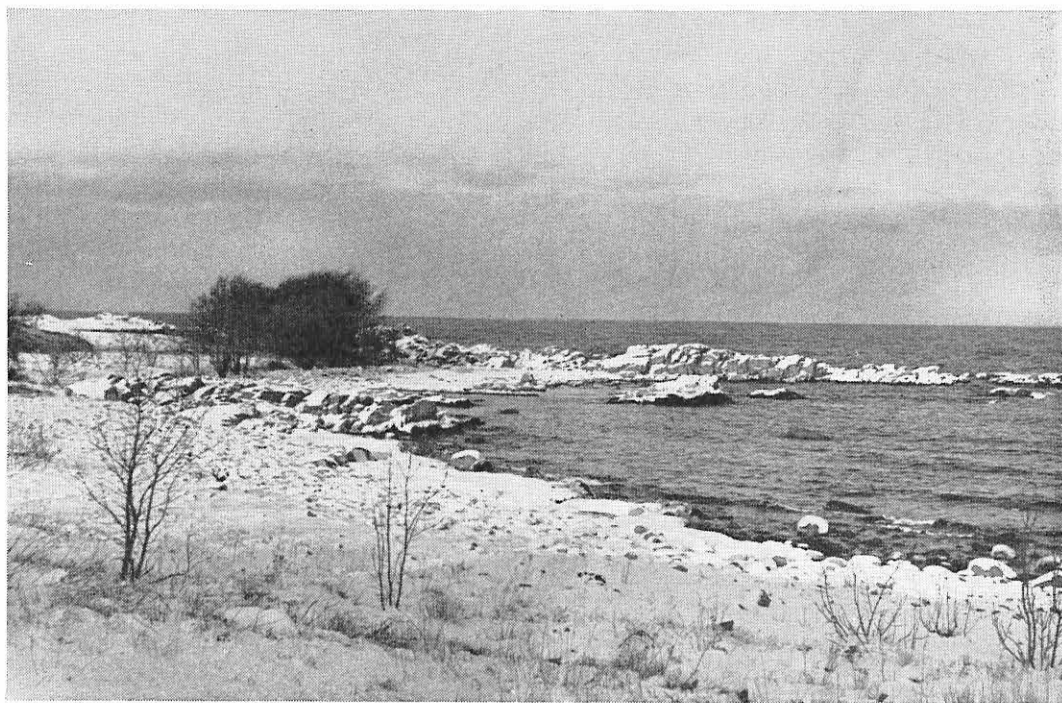

November: Sjælden er der her faldet så megen regn i november; det silede ned næsten hver dag. Billedet viser et vådt landskab i Rutsker Højlyng.

December: En noget kølig måned, i øvrigt med smukt vejr og kun lidt nedbør. Billedet er fra Vestermarie.

Januar: Vinteren tog tilløb. Der faldt et tyndt lag sne, og i flere dage lå det bornholmske landskab i det skønneste vinterskrud. Billedet er taget ved Gyldensåens udløb mod Bølshavn Frihed.

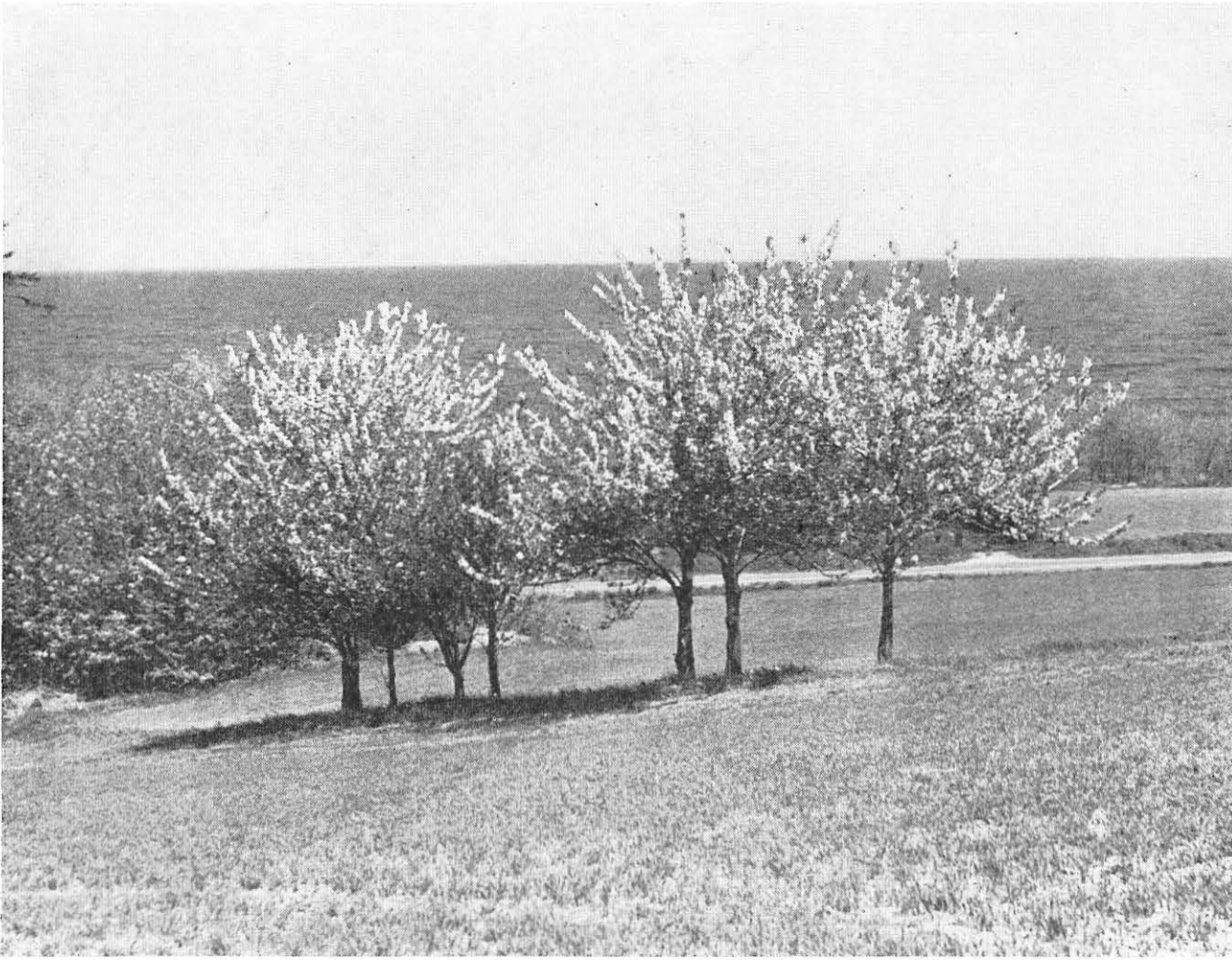

Februar: Vinteren tog kun tilløb, og det blev ikke til mere; men et sparsomt snelag faldt dog midt i måneden, og moserne frøs til. (Bastamose, Almindingen).

Marts: Den milde vinter holdt dog godt ved. Marts gav en kold påske-østen med klart vejr over landskaberne. Månedens sluttede i kulde, tåge og sne, i hvert tilfælde i det indre af øen. (Ved Lilleborg).

April: En typisk bornholmsk april med lidt af hvert: sne, kulde, tåge, skønne solskinsdage og regn. Billedet viser april-sol over Lille Frigård, Østermarie.

Maj: En ualmindelig dejlig og skøn maj, hvor foråret, som det plejer, kulminerede med kirsebærtræernes blomstring. (Gruppe af blomstrende kirsebærtræer, Saltuna).

Juni: Det dejlige vejr fra maj fortsætter, sommeridyllerne myldrer frem overalt på øen. (Gadeparti, Svaneke).

Juli: Tung frodighed præger naturen trods ringe nedbør. Bornholm fik i modsætning til det øvrige land mange solskinsdage. (Kløvedalen, Østermarie).

August: Tørken begynder at præge det bornholmske landskab, og turistcentrene ser mange steder noget nedtrådte ud. Mange steder er brøndene tørre, men måneden gav en dejlig høst. (Landskab ved Melsted).

JESPER MUNKS JULEGÅS

»Torr dina iven, Malvina, enj kanj ju lisaa godt behawad. Aa vor jyl vil vi ikkje hå ølajt!«

Jesper Munk strøg lidt kejtet sin kone ned ad ryggen, og hun prøvede et forsigtigt smil. Tårerne var forresten ikke noget alvorligt, kun en lille vemodsbyge af dem, der tørrer hurtigt og lige kan nå at friske sindet.

Men det var første gang, de skulle holde jul helt uden børnene. Sønnen var de vant til at undvære i julen, han sad som postmand et sted på Sjælland og kunne selvfølgelig ikke slippe hjem nu, da de havde allermost at gøre. Og i år sad døttern som nygift gårdmandskone oppe på landet og havde huset fuldt af mandens store familie. Men i morgen kom hun og manden til julefrokost, og til nytår skulle Jesper Munks på landet og besøge Petra og hendes mand. Petra var en god datter, og hun var ferm til at lave mad, så der var egentlig ikke noget at være trist over.

Jesper Munk havde haft en god gård nede sønder på landet, og takket være flid, fremsyn og et kvikt hoved havde han arbejdet den så godt op, at da han nærmede sig de halvhundrede, kunne han afhænde den for en god slump penge og købe sig en mindre avlsbrugergård i en af købstæderne. Det gav mindre at se til, men Jespers energi var langt fra udbrændt, han fik afløb for sin stadig livlige virkestrang ved at påtage sig offentlige hverv i større stil. Han kom i bestyrelser, blev vurderingsmand, brandsynsmand og mere til, og man mente, at han var godt på vej til at komme ind i rådet. En anset mand, en venlig mand, som folk havde tillid til, og som altid fik sin vilje på den lempeligste måde. Da han i middags gik hjem fra mejerikontoret, hvor han også havde en finger med i spillet, var der mindst tredive mennesker på gaden, som havde råbt: »Glædelig jyl, Munk!« Og de mente det.

Højtidsøjeblikket var ved at blive lidt stramt. Det krymper, sagde Jesper, men han vidste godt, hvad der var i vejen. Øjeblikket var godt nok, han forstod sig skam på at vare det, men til næste jul måtte han nok til skrædderen. Han rørte sig lidt stivt, da han gik ind i kontoret, hvor de skulle samles til kirkegangen. Svogeren og svigerinden var endnu ikke kommet ned fra gæsteværelset, og Malvine gav sig god tid. Jesper lignede lidt på døren ud til gangen. Fra køkkenet var der allerede ved at sive en herlig duft af mad, rigtig skøn julemad. Han smilte tilfreds, dette her tegnede minsandten godt.

Udenfor var luften klam og bidende. Der kom kold gus ude fra søen, og lygterne svømmede i tågen som blege gopler i et sort vand. Kirkeklokkens gungren var blød og sløret. Men inde i kirken var der lys og varme og et stort juletræ. Jesper var ikke, hvad man kalder religiøs, men han holdt af alt, hvad man blev glad og venlig i sindet af. De spillede og sang kønt.

Selv havde han ikke tone skabt i livet. Præstens stemme lød så fjern og spæd i det store rum, og Jesper lagde kun i ny og næ mærke til, hvad han sagde, han sad og gled hen i et stort velvære.

I våbenhuset skulle der hilses på bekendte og ønskes glædelig jul, noget, der tog sin tid, men omsider gik det hjemad. Jesper Munk så for sig det, der ventede, julebordet med den hvide dug, lysene, den dejlige mad. Men han glædede sig også til hyggen, samværet og snakken. Svigerinden var allerede i ivrig snak med sin søster, men han og svoger gik tavse. Jesper Munk var helt væk i sine forventninger, og svoger måtte vel også være lidt småsulten.

Han var gift med Malvines yngre søster og var vist noget stort på et seminarium over i Jylland. De havde tit besøgt Munks i sommerferien, men det var første gang, de holdt jul her. Jesper havde fået den tanke at gæstbyde dem, fordi han syntes, Malvine trængte til den opmuntring, når hun skulle holde juleaften uden børnene.

Hjemme igen sad de i store stole inde i kontoret og passerede, svoger fortalte om rejsens besværligheder, og Jesper gav småsvar, tydeligt uinteresserede, han havde tankerne andetsteds.

Så kom endelig det store øjeblik. Dørene blev slået op til spisestuen, og der stod julebordet med den hvide dug, de levende lys, sølvet og de blanke glas. Jesper Munks runde ansigt lyste som en sol, da han bød vassego, og de fire slog sig ned ved hver sin bordside. Så åbnedes døren i spisestuens anden ende, og Bainta skred ind, stolt med det mægtige fad, hvor flæsketegen lå brun og duftende, som den skulle være, den sprøde svær ridset i tern og pyntet med sorte krydderieliker. Jo, Bainta forstod skam sit fag.

De gik i gang, grundigt og alvorligt. Hverken gæster eller værtsfolk følte i det første kvarters tid trang til en mere omfattende konversation, men fulgte den gode regel om at »lå mådinj tæppa munj«. Først da det var begyndt at tømme synligt på tallerkenerne, faldt svogers første replik:

»Det er en god kokkepige, I har.«

»Bainta, ja,« sagde Jesper Munk, »ja, henje e der min skål ikkje mågan te. Vedd du, veddan jâ fikj fat i-na?«

»Nej.«

»Jâ vânt-na forlade maj i kårtenspel oppa på Dammagårinj. Vi kom der majed, då dænj gamla Damminj læude, å enj fikj altid så hundans goer måd deroppa.«

Så vad enj autan, vi sådd å spellada kårt, vi hadde jo fåd nonna punser, dæmmeså, å då de va ver å ble lid hen på natten, så spellada vi hojt. Men te sist ble denj gamla Damminj livæl lid betænkjelier. Jâ spore-nj, om hanj velle spella om kjør, så velle jâ sætta min bæsta ko imod imod-inj.

Naj, hanj velle skålemig ikje å me sina krajtur.

Ja, men vedd du så va, Dam, ja sætter min ko, å henje vedd ja jo, a du gjærna vil hå – men vis a du taver, får ja Bainta – fæster-na, forstår sig.

Hanj gå sig lid ver-ed, men te sist kunje hanj ikkje hojla sig frå kårten. Å så vad-d jo mig, der vânt, dæmmeså.

Ja ble så glår, a ja hadde vunjet sedden en kokkapaja, s'a ja måtte strajs ud å fortællad te Bainta. Hon va gân i sænj, men ja gjikk inj te-na – å kos ilidemaj væl, hon røj op idå sænjen i båra sarkjinj å fikj fat i sin perreply; denj slo hon i haud på maj, s'a skauted knaite, å så råvte hon: Fi, din rælia kar, kanj du se å komma ud! Å ud kom ja, men sæl om ja hadde fåd en ordelig en på skåln, kunje ja minsanj ente la ble me å grina ouer a hon seddan kunje tâ fail. Men denj næsta dånj fikj ja gjort-na sågen begrivelig, å då ja bø-na mera i lønn enj Damminj, så fløtte hon te bøjnj, å hær bler hon, så længe vi læuer.

Men tâ jer nu enj bedda te, ja træinjer ihvertfajl te mer.«

»I må endelig spiza alt, va I kanj, sagde Malvine, »men hausen på, a vi au ska hå pláz te gåzastæj.«

»Det er næsten synd med den gås, sagde Svoger, »for denne dejlige flæskesteg har man knap nok hjerte til at holde op med. Men når vi skal have gås, er vi jo nødt til det. Og gåsen er sagtens ikke ringere.«

Bainta fik et signal om at tage ud og gøre plads til fortsættelsen. Hun havde lige taget gåsen gloende varm ud af ovnen, nu skulle den bare svales lidt af i det åbne køkkenvindue, mens hun gik ind og fik sine komplimenter for flæskestegen og bar resterne ud.

Men mens hun var inde, kom der pludselig liv i et par for-tinnede øjne ude i det kolde gænge uden for Jesper Munks køkken. En tyndt og lurvet klædt mand kom vaklende, glem-mende råkulden for de drømmetåger, brændevinen lægger som forsonende slør omkring sine trofaste. Og til dem turde man utvivlsomt regne Bethânus, byens mest prominente drukken-bolt. Sit navn havde han fået, fordi han engang havde svigtet sine vaner, havde meldt sig ind i Blå Kors og samtidig fået et job som håndlanger ved opførelsen af det nye missionshus. Den herlighed varede dog kun fjorten dage, da han hverken på arbejdspladsen eller i afholdsforeningen opfyldte de for-ventninger, man stillede til ham. Nu levede han som før af tilfældigt sjov, og de skillinger, rare mennesker havde givet ham at holde jul for, var blevet omsat i brændevin. Fast føde til julen havde han ikke skænket en tanke. Men her var den jo, lige for øjnene af ham: en stor, dejlig julegås. Og et øje-blik efter var den der ikke mere, og Bethânus heller ikke.

Stolt og smilende kom Bainta ud fra spisestuen, men øje-blikket efter kom hun farende ind igen, stortudende: Gåsen var væk!

Jesper Munk fo'r op og ud i køkkenet: hvordan kunne nu sådan noget gå for sig. Bainta forklarede hulkende, hvordan hun havde sat den til svaling – og så –.

Ja, der kunne jo ikke være tvivl om, hvor den var blevet af. Og næppe heller om, hvem der kunne have taget sig af dem. Mulighederne i den lille by var jo til at overse.

»Lå nu varra me å vræla, min paja,« sagde Munk, »ded e jo ikkje dig, som hær stålled gåzen. Å lå vos så få flæska-stæjen inj ijen.«

Flæskestegen kom atter på bordet. Den blev vel ikke mod-taget med helt den samme begejstring som første gang. Mal-vine småklynkede lidt, mest af skam på husets vegne. Allige-vel var det et glædeligt gensyn, og Jesper trøstede Malvine, mens han filede nogle ordentlige lunser af.

»Ja, gåzen ble vi jo alså snøddene for, men vi ska'nte gå svøltene frå bored, for vi hå måd i huzed, mer enj vi kanj æda i jyladåna. Å I så jo sæl, a flæskastæjen va go, s'a dær e så-mænjinjed å forhåua!«

Men Jesper Munk var den eneste, der spiste med helt god appetit. De andre følte sig alle en smule stødt over, at folk kunne bære sig så skammeligt ad.

Fuld besked om sagens sammenhæng kom man ikke til at vente længe på. Bainta havde smidt et sjal over sig og var benet ned til den lille fattigrønne, hvor Bethânus holdt til sammen med sin kammerat Nydamsskipperen, således kaldet, fordi han engang i en svær brændert var kuldsejlet med en pram i nævnte farvand, og kun med nød og næppe bjerget levende i land. Selvfølgelig brugte den slags folk ikke deres penge til at købe vinduesforhæng for, så hun kunne glo lige ind i stuen, og der sad de ved bordet med et stearinlys i en flaske og år gåsesteg med fingrene, mens de skyllede den ned med det klare brændevin i ølglas.

»Skammeligt!« sagde svogeren. »Du må ringe til politiet med det samme.«

»Polletiet,« svarede Jesper, »hanj sedder vel å æder nu, å ded e min skål synj å forstorra-nj i jylamådinj.«

»Ja, men så straks i morgen tidlig.«

»Va skjule ja vel hå ud å ded,« sagde Jesper. »Gåzen få vi jo allivel ikkje tebagés, å betalla for-na kanj sedden enj kar jo ikkje. Naj, lå vos hojla jyl på de, vi hær å varra glå for, a der e nok å'd å a de smågar dajligt. Skål, svover!«

Svoger løftede glasset, men uden noget større smil. Der var ligesom ved at komme en smule misstemning mellem dem. Tyveri var jo dog en alvorlig affære, og det var ubegribeligt, at Jesper ville tage så letsindigt på den slags. Der måtte være noget i vejen med hans moral.

Men Jesper lod sig ikke smitte af svogers krænkede retfærdighedssans. Gåsen havde de taget, det var trist nok, men de havde heldigvis taget den fra en, der var mand for at bære tabet. Og Jespers dejlige julestemning skulle de i alt fald ikke få lov at løbe bort med. Han løftede glasset igen: »Skål, svover!« Og svoger hilste igen, denne gang var hans smil lidt mindre skævt.

Og misstemningen lettete helt, da Baintas mesterværk af en æblekage kom på bordet; og da man bagefter, stønnende af mæthed, lod sig falde ned i de dybe, bløde stole til en hyggelig afslapning med en kop kaffe og en stor, stærk cigar.

»Vi hær-ed forlademaj godt,« sagde Jesper Munk. Og svoger måtte give ham helt ret.

Men lidt efter sagde Jesper:

»Ded kanj nu livæl forarja maj, a di sodd der å åd gåzastæj udan kantoffler å dyppa.«

»Ja,« sagde svoger, »det er noget slemt frådseri.«

»De kanj såmænjin gjærna varra, a du hær ret,« sagde Jesper Munk. »Men de varsta e, a gåzastæjen smågar jo ikkje nær så godt udan.«

Martin Poulsen.

To bornholmske skribenter

På hjemstavnlitteraturens himmel er det ikke blot de største og klareste stjerner, der betyder noget. Netop her, i det nærmeste, er også det beskedne arbejde af betydning; hjemstavnen har brug for alt ærligt arbejde, hvad enten det bæres af den stilfærdige trofasthed eller den store begejstring.

Det er vel to af bornholmslitteraturens mindre skikkelser, der i år har nedlagt pennen, men begge har de gjort et godt arbejde, som hjemstavnen skylder dem tak for. Og i øvrigt var de så forskellige, som to mennesker næsten kan være.

Anton Kjølby, i næsten en menneskealder lærer i Svaneke, var ikke engang bornholmer. Født i Himmerland kom han til at dele sin livsgerning mellem de to skønne øer, der begge har fået den forsuttede turistglose »perle« klæbet på sig: Mors og Bornholm. Og begge har de noget at takke ham for som lokal- og personalhistoriker – og som en beskeden poet.

Han udviklede sig til en meget dygtig stamtavleforfatter. Bornholmerne vil takke ham især for stamtavlen over slægten Wulffsen fra Styrgård i Ibsker, i øvrigt hans hustrus slægt. Som digter har han efterladt sig to små samlinger, begge formet med afgjort øre, af indhold jævne, men umiskendeligt ægte og personlige i deres milde og menneskelige religiøsitet.

Anton Kjølby, 8. april 1886–23. marts 1964

Carl J. E. Aakerlund, 6. maj 1883–1. april 1964

Carl J. E. Aakerlund var af en helt anden støbning. Han havde fra tiårsalderen prøvet livet og givet sig af med allehånde arbejde, i fajancefabrikker, brostenshuggeri, som sømand, og selv da han som bødkersvend havde fundet et fag, måtte han af og til tage et nap ved alt muligt andet arbejde. Han opnåede at blive mester, men søgte sig stabilere levebrød i politiet, og i sine sidste år havde han en testue.

Han havde med andre ord et førstehåndskendskab til tilværelsens mangfoldighed, og da den tillige interesserede ham, også fra et socialt synspunkt, kom han ind i mangt og meget, hvor han overalt gav sine bedste kræfter.

Her skal der kun dvæles ved, at hans interesser ikke var begrænset til nutiden; han huskede godt og gerne, og han havde en dyb interesse for sin hjemegns fortid. Dette gav sig udslag i, hvad han skrev, og han skrev meget. Og der var fart over, hvad denne levende personlighed gav fra sig. Ikke alt stod for en streng kritik. Hans digte og noveller havde deres svaghed i det formelle. Men så havde de til gengæld et indhold, der gjorde, at man læste dem alligevel. Hans hjemstavnsroman »Og Lyngen den veg« giver et levende kulturhistorisk billede af udbyggernes barske kår i forrige århundredes slutning. Hans væsentligste indsats skyldes hans kærlighed til det bornholmske sprog. Hans Lars-Læwka-artikler blev læst i meget vide kredse og har sikkert gjort meget til, at gode, gamle dialektord mange steder reddes fra helt at gå i glemme. Og både som flittig bidrager til pressen og som fortæller i radioen har hans personlige form evnet at fængsle læsere og tilhørere.

C. S. J.

TO GAMLE RØNNE-DRENGE LADER MINDERNE TALE —

Nej, goddag, Brynjolff Svendsen – og du kommer gående, det har jeg ikke set på år og dag. Ellers er det jo altid cyklen, der må lægge for, og så kan man jo ikke få talt sammen.

Det var morsomt, at vi mødtes her ved Hovedvagtens, en af fortidens mindere bygninger, opført 1743 af materialer fra Hammershus ruiner. Vi sætter os på bænken foran dens façade og taler lidt sammen om gamle dage i Rønne, skal vi sige for ca. 65 år siden, da vi var drenge. Sikken dog et liv her var, når Væbningen hen på efteråret var indkaldt. Skildvagtens gik stiv og strunk udenfor, og når Væbningen ved syvtiden om morgenen med fuld musik passerede forbi på march til Galløkken, blev der præsenteret gevær af vagten med tilsvarende afgivet honnør fra Væbningens side. Det var vel nok et flot syn at se, først dragonerne til hest foran, så musikkorpset og til sidst Væbningen med blankpudsede geværer. Det samme gentog sig ved ca. firetiden om eftermiddagen, når Væbningen kom tilbage for at træde af på torvet. Officerernes blanke sabler glinsede i solskinet, når der hilstes på marchen frem og tilbage, musikken spillede under Peter Andersens ledelse som dirigent, eller overhornblæser, som det hed den gang, og dragonernes heste gik i takt med musikken. I denne forbindelse skal jeg lige nævne dig et par vers af vor fælles, nu afdøde, ven, Peter Stenby:

»Til Galløkken gik det med klingende spil,
ja, selv Peter Andersen blæste,
åh, det var den skønneste fest, der var til,
hvem sad da vel hjemme og læste?

Dragonerne fulgtes af Artilleri,
da var der vel nok uniformer
så fine og flotte, og dette med krig
lå uden for datidens normer.«

Om dagen løb vi drenge og kiggede ind ad Hovedvagtens vinduer. Derinde sad vagtafløsningen og hyggede sig. Der var øller på bordet og ret højroset tale. Det var jo øens forsvarere, der sad derinde, og de hviskede ikke; de syntes at have mod og manddom, og det hørte sig jo også til på dette sted. Vi drenge var meget stolte af Væbningen. Øens befolkning kunne ganske sikkert føle sig trygge. Hvilken fjende turde med dette krigsberedskab for øje vel nærme sig øens grænser. I vort om-dømme sikkert ingen! –

Næste punkt i vor samtale må blive »Lundens Minde«. Forresten, var du ikke i sin tid tjener deroppe, eller opvarter, som det jo hed den gang. Hvid trøje og servietten på armen. Der var virkelig hyggeligt og fornøjeligt i direktør Kobles og Arnold Pedersens tid. Plænen foran hovedbygningen, hvori fandtes restauration og veranda, var grusbelagt og revet, når der hver dag henad aften blev givet forestilling. På plænen var anbragt

små borde og stole, hvor gæsterne nød deres genstande, og på plænen østlige side var anbragt et lille teater, hvor Arnold Pedersen og hans skuespillertrop underholdt publikum med sang og sketch under musikledsagelse. Midt på plænen var anbragt et stensat rundt bed med en amorfigur i midten, der i hånden holdt en spændt bue med pil. Som symbolet på Amors magt over de unge hjerter, og måske som et varsko for disse, blev af en ung skuespillerinde sunget nedennævnte lille sang, som jeg vil prøve på at gengive efter hukommelsen – og måske ikke helt ordret:

»Under løvhyttens skærmende fang
i den dæmrende aftenfred,
der mødtes to hjerter en gang,
og Gud Amor, den lille, var med.
I et skjul mellem blomsterne små
sidder Amor den skælske gud,
og mindst, når du tænker derpå,
i hjertet du har hans skud.

Refrain: Amor, du lille, skælske gud,
tag dig i agt, min ven.
Rammes dit hjerte først af hans skud,
læges det aldrig igen!«

Ved plænen ydersider var anbragt små hyggelige lysthuse, hvor navnlig familier med børn holdt til, og hvert lysthus havde sit navn; ét hed St. Petersborg, et andet Paris, et tredje Berlin og så videre. Hovedindgangen til Lunden, der i gamle dage hed »Curdts Lund«, var flankeret af en høj, rødmalet portåbning af tømmer, der på overliggeren har indskriften: »Porte del Sol«.

Tjenerpersonalet bestod jo foruden af dig, Brynjolff, nærmest af håndværkere og nogle postbude, der på denne måde havde et ekstrajob. Jo, alt var af d'herrer Koble og Arnold Pedersen indrettet festligt, folkeligt og fornøjeligt.

Aftenens store clou var sangen til Rønne og omegns pris. Den blev sunget af Arnold Pedersen, der sad i et hjørne af scenen under en rød lampes skær. Den greb tilhørerne så stærkt, at alle nynnede med, og selv kan jeg den endnu ordret:

Dejlige Rønne by,
vidt om er spredt dit ry,
du med din smukke havn
åbned for os din favn.
Her fandt vi gæstfrihed,
venskab og trofasthed.
Rønne, vi ønsker,
at stadig du må
i fuldeste blomstring stå.

Strand nord for Årsdale havn. Læg mærke til de afrundede klipper af Årsdale-granit, der rager op af Årsdale-gruset. Foto Frede Kjøller

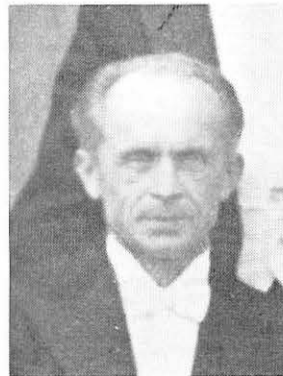
Portrætter af kendte bornholmere afgået ved døden sidste år

Aage Jensen, 4. dec. 1903–
20. okt. 1963, fisker, fhv.
form., Gudhjem & Melsted
fiskesalgsforen., Gudhjem.

Johannes Ovesen, 16. jan.
1900–28. okt. 1963, gdr.,
Bøgely, Rø.

Axel A. Møller, 25. aug.
1894–17. nov. 1963, første-
lærer, form. menighedsråd,
Vestermarie.

Peter Pelle, 29. juni 1878–
28. nov. 1963, smed, Knuds-
ker.

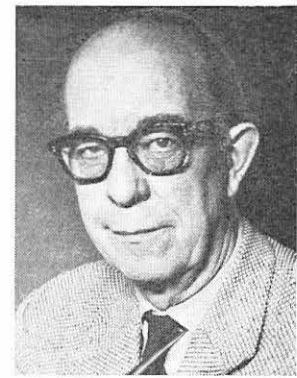
Peter Hansen, 15. jan. 1885–3. dec. 1963, smed, fhv. mdl. Rutsker sogneråd m.m., Vang.

Arthur Tage Regnar Sommer, 6. sep. 1874–5. dec. 1963, pens. førstelærer i Rø.

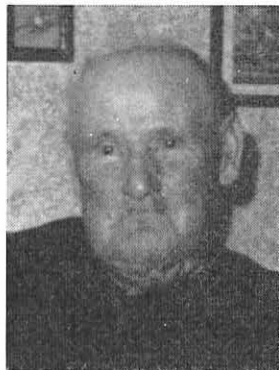
Adolf Hansen, 23. sep. 1879–20. dec. 1963, fhv. gdr., R.D., Palmegård, Vesterm.

Karl Larsen, 2. maj 1896–22. dec. 1963, overass. Statsanst., skakekspert, Hillerød.

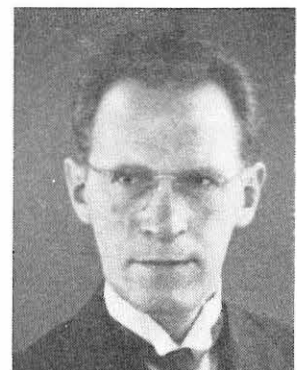
Ejnar Hjorth Hansen, 15. aug. 1902–24. dec. 1963, taksator i M.L.V., Rønne.

Hans Chr. Hansen, 22. dec. 1873–30. dec. 1963, skrædder, Svaneke.

Jørgen Olsen Folkmann, 18. aug. 1881–2. jan. 1964, fhv. postm. i Hasle, best. Discontobank afd., Allinge.

Arne Robde, 15. maj 1898–5. jan. 1964, kapellan, Rønne, sognepr. Østerlars, Klemsker, provst 1947–51.

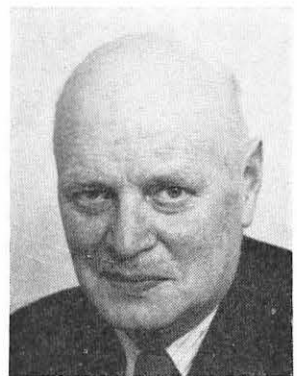
Andreas O. Christensen, 13. apr. 1906–11. jan. 1964, restauratør, Allinge.

Søster Constantia Stein, 10. nov. 1888–20. jan. 1964, priorinde, forst. børnehav og hvilehjem, Åkirkeby.

Hansinius Nielsen, 30. apr. 1888–28. jan. 1964, fisker, form. salgsforen., Listed.

J. P. Christensen, 23. feb. 1892–24. jan. 1964, gdr., næstf. sogner., form. Gadeby Mejeri, Kirkebogd. Ø.marie.

Jacob P. Rasmussen, 2. marts 1879–25. jan. 1964, skomagermester, Rønne.

Mads Abildtrup, 1. sep. 1885–10. feb. 1964, fhv. manufakturhdl. i Rønne.

Christiørn Broberg, 27. okt. 1874–26. feb. 1964, orlogskapt., R.D., Dbm., Stor-R. Isl. Falk, Christiansø.

Emil Karstensen, 27. dec. 1892–28. feb. 1964, pens. førstelærer, Nexø.

Arne Brandt, 20. sep. 1906–4. marts 1964, sparekassere, form. Civilforsvaret, Allinge.

Herman Bidstrup, 26. dec. 1880–8. marts 1964, civiling., R.D.

Otto Schou, 9. feb. 1891–9. marts 1964, fhv. graver, Nyker.

Erik Kure, 29. juni 1920–19. marts 1964, maskinchef i Østborn. Dampskibsselsk., Nexø.

Valdemar Funch, 10. juli 1894–20. marts 1964, overpolitibetjent, Hasle.

Harald Mogensen, 21. okt. 1887–21. marts 1964, form. ved Hammerens Granitværk i 37 år, Sandvig.

Valdemar Kristian Pedersen, 3. juli 1897–24. marts 1964, rentier, Solhjem, Østermarie.

Karl V. Olsen, 29. dec. 1914–27. marts 1964, brugsforeringsuddeler, Nexø.

Peter Emanuel Stenby, 1. nov. 1889–18. apr. 1964, fhv. forretningsfører, Rønne.

Ludvig Andreas Larsen, 5. sep. 1885–23. apr. 1964, snedkerm., Dalslunde, Østermarie.

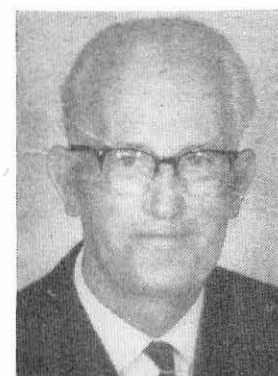
Victor Kofod, 1. okt. 1899–27. apr. 1964, fhv. overpostbud, Rønne.

Herman Dam, 25. nov. 1875–18. maj 1964, gdr., fh. Smørengøgård, Vestermarie.

Ane Sjøberg, 4. nov. 1879–12. maj 1964, frue, restauratør, Café a Porta, Villa Nova, Tornegade, Rønne.

Jens Peter Larsen, 21. feb. 1903–31. maj 1964, fabrikant, Rønne.

Laur. Høyer-Nielsen, 6. juni 1899–23. juni 1964, redaktør, borgm. i Esbjerg m. m.

Margrethe Beith, 9. jan. 1902–12. juli 1964, lærerinde, tidl. form. for husmoderforen., Nyker.

Thorvald Pedersen, 26. apr. 1896–18. juli 1964, skræddermester, form. for Jydeforen., Rønne.

Aug. Grønvall, 3. nov. 1920–30. juli 1964, ringer og graver, medl. sogner. m. m., Nylars.

Viggo Peder Espersen, 24. okt. 1901–2. aug. 1964, bogbindermester, Nexø.

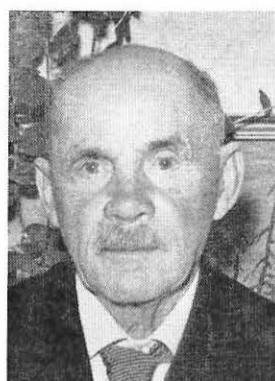
Jobs. Pedersen, 6. sep. 1884–24. aug. 1964, fisker, medl. havnebest. og fiskeriforen., Gudhjem.

Carl Johan Steenberg, 9. maj 1908–29. aug. 1964, fhv. skibsfører, toldopsynsmand, Hasle.

Ernst Adolfsen, 11. aug. 1885–1. sep. 1964, stenhuggerform., form. sygekasse, Allinge.

Thomas Jacobsen, 12. nov. 1882–2. sep. 1964, fisker og fiskehdl., Rønne.

C. J. Didriksen, 8. juni 1903–3. sep. 1964, bagermester, Rønne.

Chr. Kybn, 31. marts 1890–10. sep. 1964, handelsgartner, Rønne.

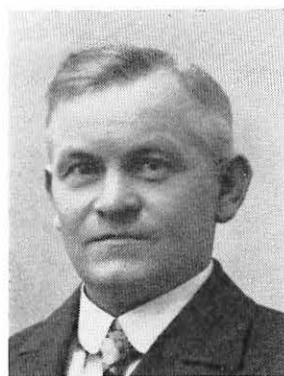
O.M. Bendtsen, 16. sep. 1883–27. sep. 1964, fhv. landpostb., tidl. form. bh. landpostb., byr.medl., Åkirkeby.

Børge Kielberg, 20. apr. 1907–30. sep. 1964, præst Færøerne, Skuldelev, Nødebo. Forf. bøger om Færøerne.

Ludvig August Marcher, 26. aug. 1908–14. okt. 1963, skræddermester, Rønne.

Chr. A. Krick, 10. maj 1886–14. sep. 1964, salgsbestyrer, mangeårigt byrådsmdl. m. m., Svaneke.

Svend Flygenring, 11. sep. 1904–8. april 1964, købmand, Rønne.

Gelting, Paul, 30. marts 1905–18. februar 1964. Lektor, botaniker, grønlandsforsker, København.

Klipper ved Listed efter snefald. Foto: Frede Kjøller

Indhold af 32. årgang

Titelvignet: Kajehajl, Almindingen. Foto <i>Frede Kjøller</i>	side 1	Da vi hjemstavnstævnedes til Bornholm. Af » <i>Adjunkten</i> «	side 17
Digt af <i>Arnold Hending</i>	» 3	Fra Ekkodalen til Saltuna. Tekst og foto <i>Frede Kjøller</i>	» 20
Træk af musiklivet på Bornholm i 30'erne. Af lektor <i>Otto Foss</i>	» 4	Einar Kunstmaler. Af <i>Hansaage Bøggild</i>	» 29
Bornholms sagnsten. Af <i>August F. Schmidt</i> . Foto <i>Frede Kjøller</i>	» 8	Bornholms natur under årets gang. Foto <i>Frede Kjøller</i>	» 33
Digte af <i>Nina Bostrup</i>	side 11, » 43	Jesper Munks julegås. Af <i>Martin Poulsen</i>	» 39
Studerterne fra Rønne 1964. Foto <i>Ilsted Bech</i>	» 12	To bornholmske skribenter. Af <i>C. S. J.</i>	» 41
Digt af <i>Axel Niebe</i>	» 12	To gamle Rønne-drenge lader minderne tale. Af <i>Axel Niebe</i>	» 42
Træk fra kapertiden 1807–1814. Af <i>Helge Stie Jensen</i>	» 13	Portrætter af bornholmere afgang ved døden sidste år	» 44
To digte af <i>Grethe Solhverv Rasmussen</i>	» 16	Fotos af <i>Frede Kjøller</i>	side 3, 44 og 48

Redaktionens adresse: Førstebibliotekar Christian Stub-Jørgensen, Lindevej 26, Aarhus C.

Bornholms Litteratur

Kort og førere:

Bornholm, generalstabskort 1:100 000 falset	6,50
Bornholm, generalstabskort 1:40 000 4 blade plano à	6,00
Bornholm, generalstabskort 1:20 000 16 blade plano à	5,50
Bornholm, turistkort 1:60 000	5,00
K. Thorsen: Bornholm, turistkort 1:75 000	2,75
K. Thorsen: Rønne, kort med gaderegister	0,75
Bornholms Tidendes kort med gårdnavne og sognegrænser	8,00
Guðrun Henningsen: Kort over Bornholm	3,75
Guðrun Henningsen: Kort over Christiansø	3,50

Historie og hjemstavnslære m. m.

Bogen om Bornholm, indb.	69,75
Palle Lauring: Bornholm, med tegninger af Ebbe Sadolin indb.	42,50 og 65,00
P. Møller: Det bornholmske Sprog	3,25
Palle Wichmann Olsen: Hundrede Aar paa en Klippeø	14,75
Rønne Bogen, samlet af Emil Ruge og Iver Madsen, 16,25, indb.	30,00
Aakirkeby 1346-1946 af G. L. Dam og H. K. Larsen	16,25
Th. Lind: Svaneke bogen	21,50
Niels Nielsen: En by vokser til	30,25, indb. 43,00
P. C. v. Stemann: En dansk embedsmands Odysse I/II	52,50
Anker E. Koefoed: Christiansøes historie	43,00
Chr. Stub-Jørgensen: Bornholms Borg	17,75
Chr. Stub-Jørgensen: Blade af Hasles Bog	18,75
Bornholmske Samlinger nye serie bd. I	20,00

Diverse:

Jul paa Bornholm 1933-36 incl. à	2,75
Jul paa Bornholm 1939	2,75
Jul paa Bornholm 1940	2,75
Jul paa Bornholm 1946	3,75
Jul paa Bornholm 1947-48 à	4,25
Jul paa Bornholm 1951-54 à	5,00
Jul paa Bornholm 1955	5,25
Jul paa Bornholm 1956	5,50
Jul paa Bornholm 1957-58 à	6,00
Jul paa Bornholm 1959-60 à	6,35
Jul paa Bornholm 1961	6,50
Jul paa Bornholm 1962	6,75
Jul paa Bornholm 1963-64 à	7,50
Jul paa Bornholm 1933-36 indb. i ét bind	31,00
Jul paa Bornholm 1938-42 indb. i ét bind	35,00
Jul paa Bornholm 1943-47 indb. i ét bind	38,50
Jul paa Bornholm 1948-52 indb. i ét bind	43,00
Jul paa Bornholm 1953-57 indb. i ét bind	47,00
Jul paa Bornholm 1958-62 indb. i ét bind	52,00
Henning Ipsen: Skrænten ved havet	15,75
Henning Ipsen: Det Herrens år	15,75
Henning Ipsen: Ulla, min Ulla. Roman fra besættelsen på Bornholm	20,00
Henning Ipsen: Kiggerne	22,75
Kelvin Lindemann: Den kan vel frihed bære	4,75
Otto J. Lund: Slidara - Bornholmsk fortælling	5,50
Otto J. Lund: Jem å Jor	5,50
Otto J. Lund: Hawed e mit	5,50
Otto J. Lund: Hawed e mit, indb. i shirting 9,00, i vælskind	13,00
Chr. Stub-Jørgensen: Soldyrkerne paa Madsebakke	7,00
Feriøen Bornholm, billedhæfte med tekst på dansk, engelsk, tysk	8,00

Bornholm, billedhæfte med tekst på dansk, svensk, engelsk, tysk, fransk	16,00
Chr. Stub-Jørgensen: Min Strand	7,00
Chr. Stub-Jørgensen: Næsdævlens Rige, indb.	4,00
Chr. Stub-Jørgensen: Kølvan	4,00
Chr. Stub-Jørgensen: Kampeløkke å	6,50
Chr. Stub-Jørgensen: For 50 år siden	12,00
Koch: Det hvisker fra Havet	6,00
Koch: Det hvisker fra Havet, indb. i vælskind	16,00
Robert Christensen: Sct. Ols kirke	2,25
Erik Skov: Østerlars Kirke	2,75
Erik Skov: Hammershus	4,25
Tage Kaarsted: Hammershus	2,75
Arne Larsen: Bornholms natur	2,75
H. P. Haagensen: Mit jemland	18,00

Geologi og arkæologi:

V. Milthers: Bornholms Geologi, indb.	5,50
Arne Larsen: Bornholm med kikkert og lup	6,50

Biografier og stamtavler:

Johan Hansen: En bornholmsk Haandværkers Erindringer ved lektor Th. Lind (indb. 19,00)	7,00
Forstander N. P. Jensen, en mindebog	3,50
Svendens: Østerlarsker Slægter	3,25
H. Sonne Kofoed og N. C. Stangegård: Klippeøens Mænd fødte og førte	15,00 indb. 19,25
Andreas Hansen: Arbejdsår og fyraften 12,00 indb. 20,00 og	25,00
H. A. Koefoed: Rektor J. C. S. Espersen	3,25

Digtsamlinger:

K. A. Petersen: Viser i bornholmsk Folkemål	0,75
J. P. Kuhre: Bællaminje fra Magleskåu	1,25
Chr. Stub-Jørgensen: Hjemlandets Kyst	5,00
A. J.: Digte (realskolebestyrer Alfred Jensen, Nekseø)	9,25
Hans Hjorth: På versefødder	5,00

Sang- og melodihefter:

Viser i bornholmsk Mundart v. H. Johansen	0,75
14 gamle viser i bornholmsk mundart af H. Johansen	1,25
Klippeøens Sange, bornholmsk sangbog, indb.	2,25
10 bornholmske sange, tekst og musik af Hans Hjorth	2,75
Borriijnholm, tekst: M. K. Zahrtmann, musik: Hans Hjorth	1,25
J. P. Kuhre: Lila Moer og Pærza Viza	0,90
Bornholms Tappenstreg af P. Andersen (indh. »Bornh. Drapa«)	1,25
Nordens Capri af Vald. Olsen	1,25
Råsapåsiin, samlet af L. Wessel	1,75
Bornholms pris af Winther	1,25
Kong Peter I.s Honnørmarch af dr. Thorsen	1,25
L. Wessel: I Piblamarken	2,75
Kjøvenhaunerij, syngespil i 2 akter, tekst og musik Daniel Andersen	2,75

Colbergs Boghandel

Forlægger af bornholmsk litteratur

Telefon * 1617 Postkonto 13077

Ældre bornholmsk litteratur købes og sælges

KONTORMASKINER . KONTORMØBLER

Epilca

Rejseskrivemaskiner
Eneforhandling for Bornholm

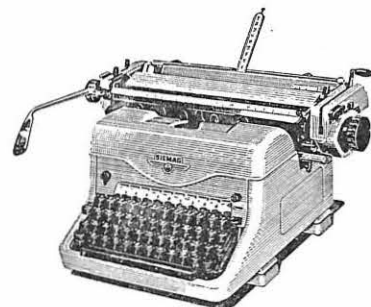
Regnemaskiner

Elektrisk regnemaskine
til fabelagtig lav pris

SIEMAG

Kontorskrivemaskiner
Eneforhandling for Bornholm

Eneforhandling for Bornholm **Colbergs Boghandel**

GUDHJEM MØLLE

JOHS. PEDERSEN
RØNNE
TELEFON
1304

JOHGUS. BORNHOLMSK KERAMIK

Har man sagt

Sko!

må man også sige
CENTRUM

Det største udvalg
fra førende fabrikker:

Salamander

Katja of Sweden

Christel

og mange flere...

Skomagasin v. P. Sørensen, Rønne, telefon 224

AKTIESELSKABET

Bornholms
Fløde-Iscremfabrik

Bornholms Margarinefabrik A/S

Telefon *1850

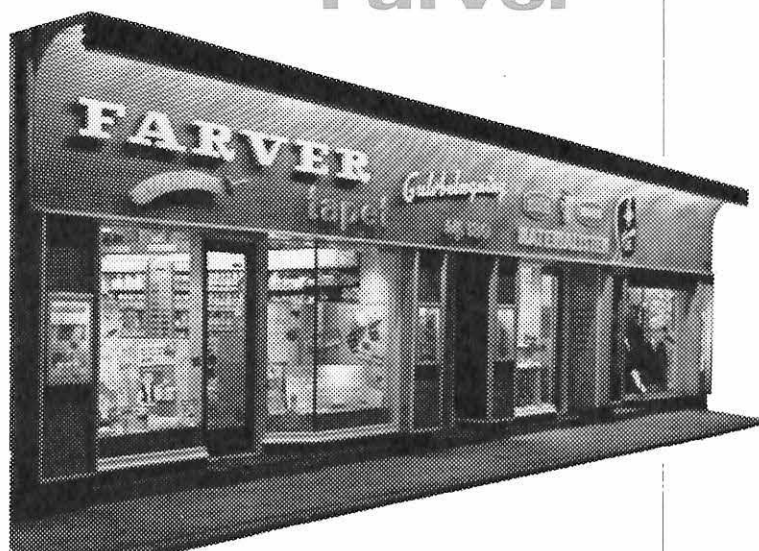
PROTOKOLLER
PRIVATBIND

Niels Andersen BOGBINDERI

St. Torv, Rønne, tlf. 1313

Farver

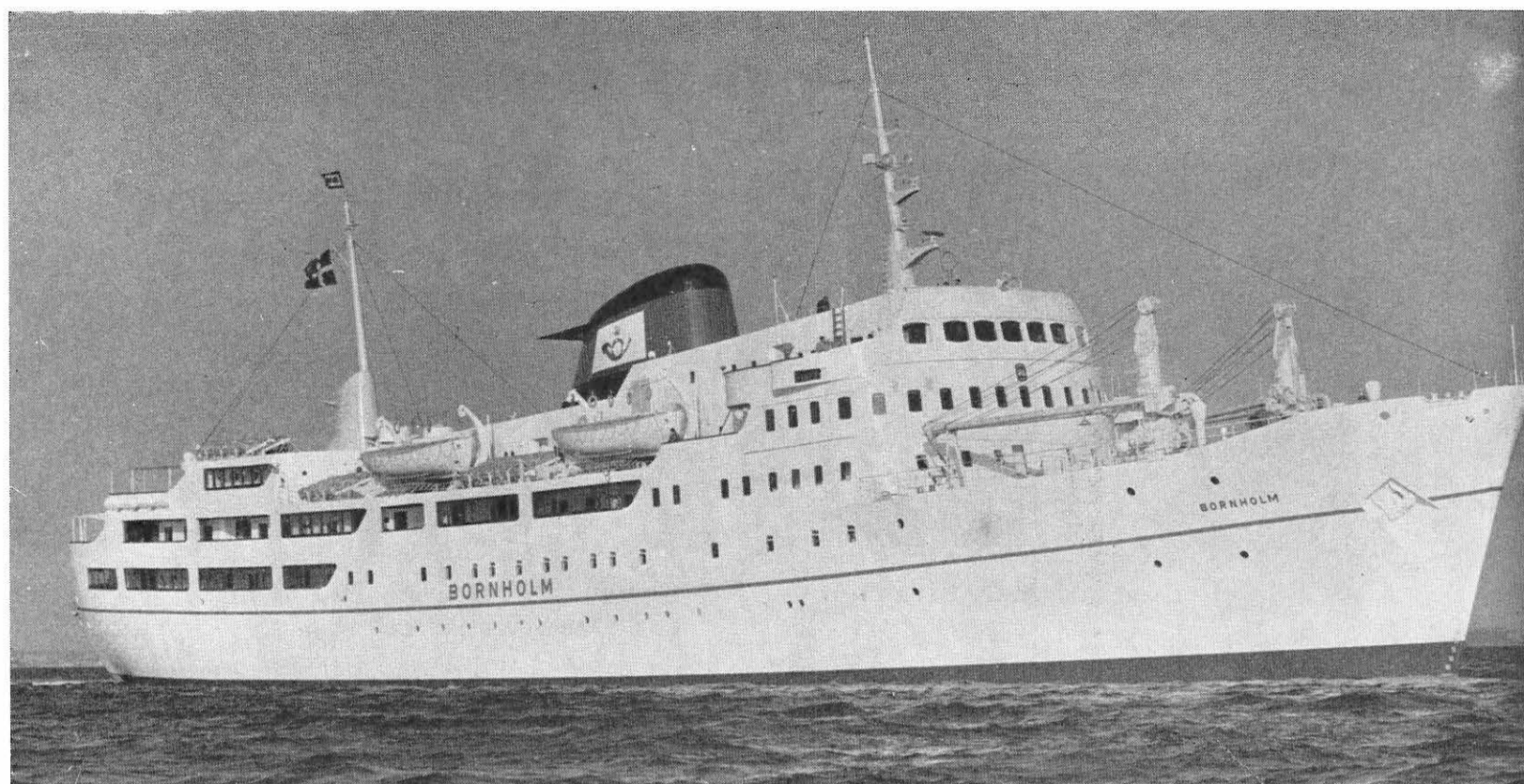
*Gå til Lind og køb ind
— det betaler sig*

**Farvehandel
og materialist**

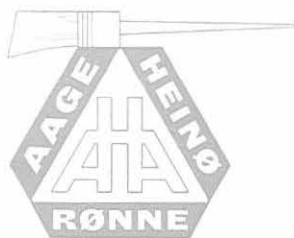
SVEND E. LIND

St. Torvegade 5

Telefon 180-2780

AKTIESELSKABET
DAMPSKIBSSELSKABET PAA BORNHOLM AF
1866

M
A
L
E
R
M
E
S
T
E
R

Nørregade 24 . Telefon Rønne 48

Kemisk
rensning

KEMIKOHL

St. Torvegade 27 . Telefon Rønne 116

Julen varer længe – koster mange penge...

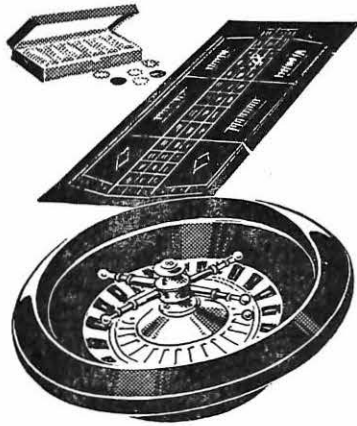

Derfor bør man hele året komme tiere i sparekassen, så der på sparekassebogen indestår den lille reserve, der giver økonomisk tryghed, når julen med dens mange udgifter står for døren.

Glædelig jul ønsker

BORNHOLMS SPARE- OG LAANEKASSE
i Rønne . Allinge . Hasle . Tejn

Vi spiller ikke lotteri!

De kan hverken vinde
biler - barnevogne eller rejser til Mallorca
ved at købe hos os

Derimod vil De altid være sikker på at få en
1. kl.s vare til den billigst mulige pris

Kort sagt:

De får gevinst hver gang,
når De køber KVALITETSBRÆNDESEL hos

Fa. Chr. Bidstrup, Rønne, tlf. 141

Brændsel af enhver art

*Alt i
elektriske
anlæg*

Firmaet Axel Sørensen og søn . Elektro-installatør . Tlf. Rønne 569

... denne forretning skaber de moderne hjem

Søndergade 7 EMIL NIELSEN Tlf. Rønne 1025

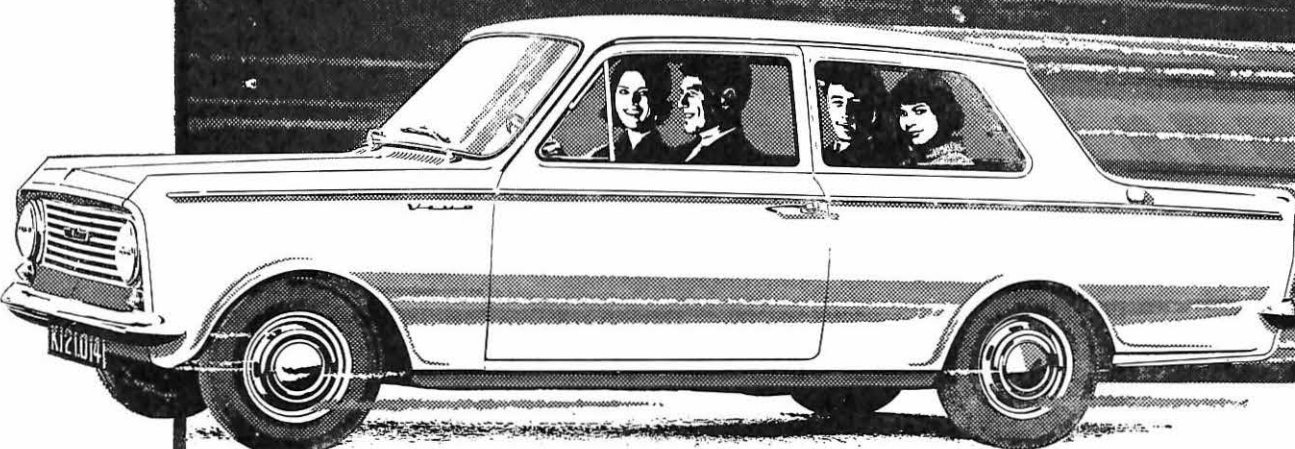
Øens største specialforretning
i komplet boligmontering

Alt til hjemmet og til alle hjem.
De er altid sikker på kvaliteten i

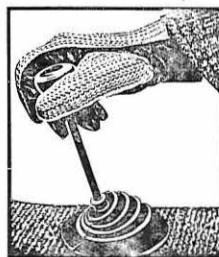
Monteringen
BOLIG

-en vogn med 'skud' i... Vauxhall

VIVA

VIVA - en helt ny vogn - i fuldent balance med sig selv: Motoren forude, trækkes bagude - lynhurtig acceleration, højeffektive bremses - charmerende kvik, overbevisende sikker - let at køre for den mindre erfarne, morsom for den drevene - fast og sikker vejkontakt, behagelig progressiv affjedring - bred at sidde i, smal og nem at parkere - maksimum af plads til ben og bagage, minimum af driftsudgifter - sporty køreegenskaber, praktisk familievogn.

- VIVA accelererer fra 0-80 km/t på 13,3 sekunder. 50 hk vandkølet, lydsvag motor. Topfart: 130 km/t.
- VIVA har progressiv affjedring: Behagelig blød på lige stræk, fast og stabil i kurver og sving.
- VIVA har fingerlet styring. Tå-let pedaltryk. Kort sports-gearstang, smidig og præcis.
- VIVA har stort rudeareal - ingen blinde vinkler. Sikker føling med trafikken.
- VIVA er økonomisk i anskaffelse, og i drift. 14-15 km/l. Smøring kun hver 50.000 km.
- VIVA - en General Motors vogn - med GM kvalitet og service -

PRØV VIVA - ET PLETSKUD AF EN VOGN

FERDINAND JØRGENSEN . Telefon Rønne 250-251. Nexø 252

*Skadesforsikring
Livsforsikring*

Forsikringsaktieselskabet

NYE DANSKE AF 1864

Afdelingskontoret i Rønne ved distriktschef C. A. Flensborg . Telefon 1864-1964

Agenturer i de bornholmske købsteder

RING TIL RØNNE * 2526

og lad os klare Deres tryksag
Forlang forslag med udkast
Det koster Dem intet og er selvfølgelig
uden forbindende for Dem

COLBERGS EFTF. BOGTRYKKERI . STOREGADE 30 . RØNNE

Øens største udvalg i

KJOLER
NEDERDELE
BLUSER
STRIK
FRAKKER
JAKKER
SLACKS
RUSKIND
PIGETØJ 4-14 år

Blen Bidstrup
UDVALG af KVALITET
RØNNE 48*

GÅ EFTER PILMÆRKET...

*Kgl. porcelæn
Bing & Grøndal
Holmegårds glas*

*

Se det nyeste i ovnfast og
ildfast porcelæn
Mange gode gaveideer
Stort udvalg i
rustfri stål

e. Skovmøses Eftf.
GLAS - PORCELÆN - UDSTYR

N. C. Bruun-Schmidt, St. Torvegade 1. Tlf. Rønne 104

Rønne Vin-

og Cigarforretning

har alle kendte mærker

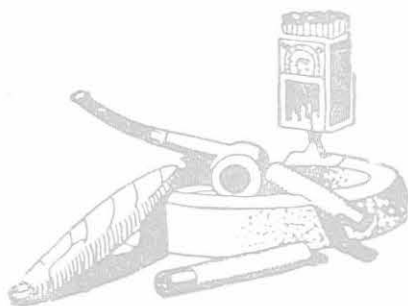
i vine, spirituosa,

cigareter og cigaretter.

Stort udvalg i piber.

H. H. LAU

St. Torvegade 3, Rønne
Telefon 706

...VÆR GOD VED DEM SELV

- tænk på Deres fremtid med en
bankbog i Handelsbanken....

HANDELSBANKEN

STORE TORV . RØNNE . TLF. 2211

*Bageri
Konditori*

Tlf. 242

Snellemark 41, Rønne

Forhandler af
skønhedspræparater
fra Elizabeth Arden

Manicure
Permanent
Jern- og vandondulation
Tone- og hårfarvning
Parfumeri
Damefrisørsalon

KNUD OTTESEN

KRYSTALGADE 22 . RØNNE . TELEFON 912

Kød - flæsk - pålæg

★ *Altid stort lager
af dybfrost
og konserver*

★ *Husk vor kendte
bornholmske spegepølse
som forsendes overalt*

H. C. RIDDESBORG

Østergade 30 . Tlf. Rønne 564

Julegaver

Broderi

Vævning

Keramik

Kunst

SOFIE ANKER

Snellemark
Rønne . Tlf. 884

Knud Jørgensen

St. Torvegade
Rønne

Gælder det radio,
fjernsyn, knallert
eller cykel, går De
ikke forkert, hvis
De henvender Dem
til os. — Kun gode
mærker haves

Telefon Rønne 740

Blomstervenner —
Cederblad kender

Kranse- og blomsterarrange-
menter af enhver art.
Leveres over hele jorden

Jule- gaver

I SMUKT UDVALG

H.P. RØNNE . LILLE TORV . RØNNE . TELEFON 319

I år kan De
få julegaver
til hele
familien
✱
Julegaver
der skaber
glæde

Alsted

SØNDERGADE 6 . RØNNE TLF. 249

Pakning
og
opbevaring
af møbler

WILH. BECH & SØN

Turist- og selskabskørsel Flytte- og transportforretning
Kastanievej 6. Privat: Søndre Allé 5. Telefon 788

**BIS
GRIS
&
IS**

- hører julen til

KRØLLE-BØLLE dessert is
er nem dessert i den
praktiske pakning med
de mange lækre
opskrifter.

*- ðens
dejligste*

KRØLLE-BØLLE DESSERT IS

nem dessert op til julen - lækker dessert i julen

BLOMSTER *fra*

Kyhn

v/ BENT KYHN

TORVEGADE . RØNNE . TELEFON 448

Bornholmsk stentøj og fajance

L. HJORTHS

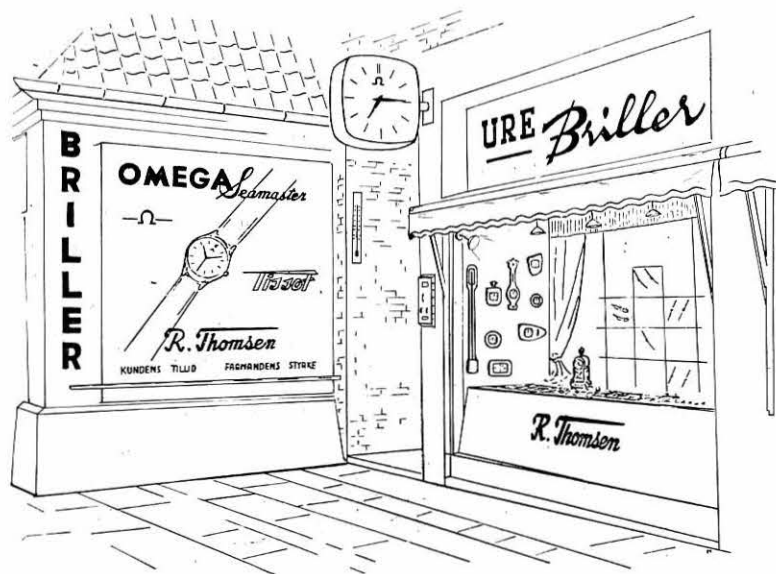
Grundlagt 1859 *Terracottafabrik*

Sølvmedaille: Altona 1869, London 1870

Guldmedaille: New Orleans 1864, Bruxelles 1910, Gent 1912
San Francisco 1914

Barcelona 1929 (Grand prix)

Bruxelles 1935 (Diplom d'Honneur)

Omega

vandt verdens tillid, se vort smukke udvalg. Vi har ure i alle prislæg. – Vort motto er kundens tillid, fagmandens styrke.

Thomsens URE OG OPTIK

St. Torvegade 14. Tlf. Rønne 572

Bruger De briller til at læse med?

Så kender De ulempen med ikke at kunne se klart på længere afstand med Deres læsebriller.

Denne ulempe kan fjernes ved hjælp af dobbeltslebne glas. Men det er absolut nødvendigt, at tilpasningen og indslibningen er foretaget omhyggeligt. Kom venligst ind og tal med os, De kan sidde ugenert, vi har specielt prøveværelse.

Telefon 9

vidt berømt for hvid vask